

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. TOMÀS CARRERAS Y ARTAU

EL DIA 17 DE MARS DE 1918

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1918

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. TOMÀS CARRERAS Y ARTAU

EL DIA 17 DE MARS DE 1918

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT
CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1918

UNA EXCURSIÓ DE PSICOLOGÍA Y ETNOGRAFÍA HISPANES
JOAQUIM COSTA

ITINERARI

- I. Doctrines psico-etnogràfiques d'En Costa. — Gènesi del fet consuetudinari (jurídic, estètic, professional, científic, etc.). — Lo popular y lo concepte integral de la Historia de les doctrines. — Aplicacions a Espanya.
- II. Línia d'exploració de vida normal. — Dret consuetudinari del Alt Aragó. — Dret consuetudinari y Economía popular d'Espanya. — Colectivisme agrari.
- III. Línia d'exploració de vida anormal normalisada. — La Picardía. — Picardía pura y Valentía (*Guapeza*). — Lo Caciquisme com a fenomen social. — Valor del llibre-informació *Oligarquía y Caciquismo*.
- IV. Aria territorial de la Picardía. — Lo sector català. — Condicions històriques de la vida catalana. — Atenuacions del esperit cavalleresch. — Formes actuals de Picardía vistes des de Catalunya. — Lo Cursi.
- V. Línia d'exploració propiament etnogràfica (creencies, supersticions, supervivencies). — Les informacions consuetudinaries sobre lo naixement, lo matrimoni y la mort. — Lo Folklore en l'obra d'En Costa. — Significació del moviment «El Folklore español» (1883-1886).
- VI. Avenir dels estudis psico-etnogràfics a Espanya.

Senyors Acadèmichs:

Sembla qu'era ahir. Un vellet venerable, de paraula temorosa y sobtada, posava paternalment a les meves mans, després d'exornarla ab una afectuosa dedicataria, una recent publicació, dientme en un esclat d'ingenua franquesa: «aquí hi trobarà condensat lo meu pensament polítich». La publicació aludida era un discurs de recepció llegit en aquesta Real Academia de Bones Lletres lo dia 18 de juny de 1899 sobre lo següent tema: *«Cometido del elemento social activo en la constitución y funcionamiento del Estado, y condiciones que ha de reunir para cumplirlo»*. Son autor, lo Dr. D. Angel Bas y Amigó, catedràtich de la nostra Universitat, de qui estava jo rebent aleshores les primeres ensenyances de Dret polítich y administratiu.

Qui m'havía de dir a mi que arribaria un dia en què, no certament per mèrits propis, sinó en virtut d'un acte de bondat tan insòlita, que no sé com qualificar ni en quins termes agrahir, vindria a succehir en aquesta docta casa a aquell professor benemèrit que havia posat cabells blancs en l'ensenyança universitària, consagrat com una autoritat en la vida pública catalana!

Les doctrines del Dr. Bas desenrotllades en l'esmentat estudi, professades per ell sincerament dintre y fòra de la càtedra, constituïen aleshores lo credo polítich de les classes conservadores catalanes, que tenien lo seu orgue diari en lo «Brusi». En lo període anterior a 1889 y per espay de sis anys, lo Dr. Bas formà part de la redacció d'aquell diari, publicanhi un seguit d'articles sobre assumptes morals, jurídichs, polítichs, administratius, econòmichs y rentístichs. En Sociología havia begut en les doctrines

de Balmes y de l'Escola de Le Play. Possehia extensos y pre-gons conexements en materies d'Administració. La seva Ponencia sobre expropiació forçosa, llegida en lo memorable Congrès Jurídich de Barcelona, celebrat en 1888, acusa un conexement molt exacte de les necessitats de la vida moderna y especialment de la Barcelona de l'avenir.

Era «Don Angel» — axí l'anomenavem los seus dexebles, sub-ratlant instintivament l'escayença del mot — l'home bo per excelencia. La càtedra tenia per ell valor de cosa en sí, constituint una màxima dignitat. Era lo centre de les seves ilusions y de les seves ansies. Ell no anava a donar la lliçó quotidiana sense una previa preparació, llarga y esforçada. Per virtut d'aquexa matexa serietat que imprimia a la labor docent, resultava en l'exposició — oral ò escrita — un metodista rigurós, potser extremat. Tots los que passarem per la seva aula, recordem aquella seva pruhija de dividir, subdividir y apurar les materies.

Reflexionant, he pensat que l'Academia, sempre respectuosa ab les tradicions universitaries, havia volgut servir la grata memoria del mestre, estimulant la bona voluntat del dexeble, que, en defecte d'aptituts per a empreses més altes y personals, ha fet de la càtedra lo laborator del seu esperit y un motiu quotidià d'aprenentatge. No creyentme ab dret a abusar més del reglament; no disposant del temps necessari, ni sentintme ab prous forces per arrodonir qualche estudi que tenia embastat, y que jo aspirava a que fos digne de la solemnitat del acte, puch solament oferirvos un migrat fruyt de la càtedra.

No fa molt temps y en ocasió solemníssima, va ésser sostinguda la tesi — que ha passat gayrebé sense protesta — de que l'Escola històrica catalana del Dret y en general l'Escola històrica «havía acabat la seva missió». En lo curs darrer, continuant los plans de treball de la càtedra y fentme càrrech de passada d'aquella afirmació, vaig exposar unes breus notes sobre l'obra consuetudinaria de Joaquim Costa. Aquestes notes serviren de pròlech al balanç que vaig intentar de l'Escola històrica catalana del Dret, contrastada ab l'obra paralela de l'escola històrica de la Literatura y del Fòlklore, y ab certes indicacions molt lluminoses d'En Xavier Llorens. Després de tot lo qual, vaig tantejar una fòrmula de renovació filosòfica de l'Escola històrica catalana, concebuda segons un contingut més ample que l'estrictament jurídic, em-motllada en una direcció francament psico-etnogràfica. Com ob-

jecte concret y a la vegada amplíssim d'aquexa Escola renovada, y al qual deurien referirse los treballs coordinats fets des de diverses disciplines, ab los nūclis corresponents d'investigadors, senyalava la *Psicología del poble català*, tema aquest que, al meu entendre, es hora ja d'embestir ab tota parsimonia, però ab criteri rigurosament científich.

Desglosant de tot axò l'assumpte principal, vinch a llegirvos lo que fou capçalera, ço es, una ampliació de les notes sobre En Costa. He revisat l'obra consuetudinaria d'aquest, y he procurat estudiarla, fins hont m'ha sigut possible, en ses relacions ab lo pensament espanyol contemporani. Com a resultat, crech haver après algunes lliçons qu'estimo interessants y profitoses. Tot axò y sols axò penso comunicarvos. Us convido, donchs, a emprendre junts — y la vostra amable y docta companyia es per mi penyora d'indulgencia — UNA EXCURSIÓ DE PSICOLOGÍA Y ETNOGRAFÍA HISPANES, guiats per l'altíssima figura d'En Joaquim Costa.

Permeteu-me ara una petita confidencia. Feya temps que esperava una ocasió per retre homenatge — modestíssim com a meu qu'es — a la memoria del gran aragonès. Es un deute de justícia que no sé fins a quin punt avuy sabré finiquitar. Dech a En Costa l'orientació d'una part dels meus estudis. Li dech més encara: ell, el catedràtich *honorari*, en moments de profunda crisi de la meva vocació, tingué a bé enfortirla ab lo seu consell autorisat y sempre amical.

I

Un dels motius d'agitació político-social a Espanya, durant la darrera centuria, fou lo procés de la unificació legislativa. La constitució de 1812 y més terminantment la de 1837, establiren qu'uns matexos còdichs regirien per tota la Monarquia. Però jo no vinch a discòrrer precisament com a jurista; y faig aquesta advertencia per tal d'estalviar-me d'historiar les varies etapes d'aquella qüestió, especialment en ordre a l'anomenada codificació civil, la qual, més que pel seu interès inicialment jurídic, rememorèm ara com un episodi important de la lluyta entaulada entre dues Espanyes, l'Espanya uniformista y l'Espanya real.

Es ab motiu d'aquella agitació, al ensemps doctrinal y pràc-

tica, que la figura de Joaquim Costa adquireix, defensant la realitat viva del Dret Aragonès, un relleu extraordinari, encarilantse de pas la direcció més ferma y positiva dels seus estudis.

Revisat ara serenament l'espectacle, després de transcorregut lo temps necessari, sembla tenir perfecta comprovació aquesta doble lley de Biología social: 1.ª, que'ls fets provoquen noves doctrines, y que aquestes, a la vegada, influexen de prop o de lluny en la marxa dels fets; 2.ª, que'n lo topament de les doctrines contraries s'operen resultats no previstos sisquera per les parts contendents, superacions, ò síntesis que porten en llurs entranyes principis inèdits de pensament y de vida. Perquè la veritable lliçó de la historia en lo cas concret elevat a problema que'm proposo estudiar, es la següent: Costa, lluytador formidable, resta aparentment vençut davant l'onada de la unificació legislativa que's presentava com a irresistible; però asserenat l'horitzó, esvahida la pols del combat, y sobretot revisats los acontexements a través d'un nou criteri més ample que l'estrictament jurídic del moment, trobem, com a residuu positiu de la lluyta, los carreus per a una gran escola de Psicologia y Etnografía hispanes. Una escola — precisemho bé — que ni's presenta ab pretensions de tal, ni's vesteix ab daurades denominacions; fet aquest curiosíssim, perquè contrasta ab lo procediment invers, massa sovint repetit entre nosaltres, que consisteix en procurarse la vana satisfacció d'introduhir una marca científica determinada abans de tenir preparat un contingut d'investigació original.

Complexa y d'horitzons vastíssims es l'obra d'En Costa, y no seré jo tan arriscat qu'intenti presentàrvosla no ja tota entera, sinó ni sisquera en los seus cayres més sortints. Solament los títols capdals de les obres, constituïxen un índex d'assumptes y matèries tan heterogenies, que pareix inversemblable atribuirles a un mateix autor: Estudis Ibèrics; Poesía popular espanyola y Literatura celto-hispana; Vida del Dret; Teoría del fet jurídic; Dret consuetudinari y Economía popular d'Espanya; la Llibertat civil; Colectivisme agrari; Reorganización del Notariat, del Registre de la Propietat y de l'Administració de justicia; la Qüestió d'Àfrica; lo Conflicte hispano-alemany sobre la Micronesia; Geografía comercial; lo Judici pericial; Fideicomisos de confiança; lo Problema de la ignorancia del Dret; la Fórmula de l'Agricultura espanyola; Política hidràulica; Reconstitució y Europeanización d'Espanya; Oligarquía y Caciquisme; Marina mercant y Marina de guerra... Y al costat del Costa doctrinal, lo Costa

cabdill en lo que l'actuació del home y la doctrina es confonen : lo Costa del manifest de Barbastro, de la *Liga de Productores* y de la *Unión Nacional*; lo Costa del Atenèu de Madrid y de les conferencies apocalíptiques; lo Costa de les epístoles periòdiques y fulminants contra'l Règim; aquell Gegant paralítich que «ya no estava en circulació» (com me deya en una commovedora lletra de 14 de desembre de 1903), que veyia reflectida en sa propia lamentable situació física, la imatge real de l'Espanya dels seus amors y de les seves ires; lo *Lleó de Graus*, transportat apoteòsicamente a Madrid, corejat per la premsa rotativa, ídol de les multituds, símbol de protesta y de redempció, devingut personatge llegendari.

No es aqueix Costa de la fama popular, sinó un altre Costa menys conegut fins de cert públich ilustrat, adorador incondicional del mestre, lo que ara d'aprop ens interessa : es lo Costa autor d'una veritable enciclopedia del costum, lo Savigny espanyol, lo creador insuperable dels estudis consuetudinaris a Espanya.

Era l'any 1873. Moria en plena juvenesa lo professor de la Universitat de Madrid Joseph M. Maranges, fill del Empordà y que havia cursat a la Universitat de Barcelona, dexant una èstela de recorts y esperances. Per honrar la seva memoria, la familia instituí un premi universitari, obrint un concurs sobre lo següent tema : «Lo costum com a font del Dret, considerat en sos principis y en son valor y importancia a Roma». El Jurat, constituït per professors d'aquella Universitat, atorgà per unanimitat lo premi al jove Joaquim Costa y Martínez, restant astorat davant del treball sotmès a la seva deliberació. Efectivament; no's tractava d'una Memoria *reglamentaria*, sinó d'una obra de proporcions vastíssimes sobre Dret consuetudinari en la que'l mateix tema proposat havia sigut elevat a una potencia màxima y insospitada.

La primera part de l'obra es va publicar primerament a la «Revista de la Universidad de Madrid» y després, en 1876, en un volum baix lo titol de *La Vida del Derecho (Ensayo sobre el Derecho consuetudinario)*. La lectura d'aquest llibre, de forta estructura, es avuy difícil y pesada. A la natural obscuritat aragonesa, de què tant es planyia lo mateix Costa, hi ha que afegirhi lo conceptisme krausista, jugat ab fervor de neòfit. La superabundancia de materials ofega les linies precises del fons. Es tracta d'un primer assaig de Filosofia jurídica del costum,

ab vistes cap a l'erudició millor que construït sobre l'observació directa y personal del fet jurídic. L'estil es imprecís y torturat. Però abunden les clarianes y los tochs originals, y sobretot conté una vigorosa professió de fe en lo tema: la Ciència del Dret consuetudinari — escriu resoltament lo jove autor — apenes ha adelantat un pas des del punt en què la dexà lo poderós geni de Suárez y de Savigny.

En 1880 publica En Costa la *Teoría del hecho jurídico individual y social*, qu'es un segon capítol refós y millorat de l'obra llorejada ab lo premi Maranges. L'autor declara que's tracta d'un desenrotllament de les seves doctrines de Biología jurídica; però adverteix que ha tingut ocasió de penetrar més en la naturalesa del fet jurídic, en lo modo de la seva generació y en la seva manera d'obrar en la vida: 1.ª *Recollint de la tradició oral tota una legislació consuetudinaria*, y inquirint ses relacions ab lo conjunt de la vida del poble que l'ha creada y ab la legislació oficial escrita (*Dret consuetudinari del Alt Aragó*). 2.ª Posant a contribució los descobriments y hipòtesis de la Psico-física dels Weber, Fechner, Wundt, Carpenter, Maudsley, Luys, Ferrier, Delbœuf, Helmholtz, etc.

En aquest llibre, d'una factura sistemàtica, sobria y elegant, triomfa lo psicòlech, lo recercador original, l'aragonès. Costa no tenia vocació per la filosofia pura; però les seves condicions natives d'historiador, posades ara al servey d'una doctrina, produexen un resultat magnífich. L'estil devé personal, ab aquells trets tan inspirats, rectilinis, desbordats, dexant sentir qualque espetech de xurriaques.

Tot lo copiós capítol IV, que constitueix lo nervi de l'obra, es d'una alta novetat y ofereix molt interès per l'objecte del present estudi. En ell, per primera vegada, hi es exposada una teoria psicològica sobre la generació del costum jurídic que aclara, precisa y completa les doctrines, massa vagues en aquest punt, de l'Escola històrica de Savigny. Costa rebutja l'opinió romàntica que suposa que es lo poble enter, considerat com una entitat metafísica y trascendent, lo que crea los costums. Sosté, pel contrari, que l'autor inicial de tota institució consuetudinaria es sempre un individu; però no un individu qualsevol, ni en circumstancies qualsevols. Y sentada aquesta afirmació, comença una serie d'anàlisis profundíssims sobre les condicions psicològiques necessaries tant en l'individu creador com en la colectivitat, per a que lo fet originariament individual encarni

socialment y devingui *consuetudinari*. Tot això il·lustrat ab abundancia d'exemples y materials extrets de les matexes entranyes de la vida espanyola.

Com pot endevinar-se, Costa acabava de bastir, des de l'esfera jurídica, una de les doctrines-mares de la Psicologia colectiva y l'Etnografia. Però' la seva mirada amplíssima y penetrant s'havia anticipat a estendre la investigació a altres dominis, àdhuc sostenint la unitat essencial del problema. Efectivament; en 1876 comença a publicar en la «Revista de España» una «*Introducción*» a un *Tratado de Política sacado textualmente de los refraneros, romanceros y gestas de la Península*, que constitueix un original tractat de Filosofia y Biología estètiques. En la dita «Introducción» estudia En Costa la poesia popular en la unitat de tots los seus genres, detenint-se molt especialment en lo seu procés genètic y evolutiu.

Costa, que conexia y fa referencies al «preciós llibre» de Milá y Fontanals, *De la poesia heroico-popular castellana*, sosté la necessitat d'establir lo paralelisme entre la vida jurídica y la vida estètica, quan es tracta d'investigar los orígens d'una y altra. Aquest paralelisme — afirma — a més de reunir quantes condicions de llegitimitat poden desitjar-se, vessará viva y copiosa llum en les no ben explorades regions de la Biología estètica, perque unes matexes lleys governen la vida de la Bellesa y la vida del Dret, y no són més coneguts y familiars los procediments d'aquesta que'ls d'aquella. No hem vist — afegeix — que s'hagi consagrat fins al present la deguda atenció al problema sobre la gènesi y desenrotllament de la poesia popular, ab tot y ésser elemental. ¿Com es realitza lo trànsit de la bellesa poètica des del gran laboratori de la fantasia universal fins aquexes creacions individuals que solèm distingir ab lo dictat de populars? ¿En quin sentit y dintre de quins límits es lleítima la distinció que fem comunment entre literatura popular y literatura erudita? ¿Quina participació assoleix lo poble en la poesia que porta son nom? En termes generals — conclou — tota poesia (lo mateix que tot altre producte del esperit, costum jurídic, ús agronòmic, principi, teoria científica, legislació, etc.), l'autor de la qual s'ha inspirat en l'esperit general y ha procedit com a orgue y ministre seu, identificant-se més o menys ab ell y portant la seva veu, es poesia popular.

Fins aquí la doctrina general. Passant ja al estudi de ses aplicacions, Costa fa notar que ni Sthal, ni Mackintosh, ni

Ompeda, ni Stewart, ni Matter, ni Ritter, ni Wheaton, ni Ahrens, ni P. Janet feren la més petita parada en los ideals ètichs y polítichs revelats en la literatura del poble, no obstant constituir un capítol essencial en la historia de les doctrines. Y anuncia lo seu propòsit de sorprendre y fixar l'*ideal polítich* del poble espanyol, tal com l'ha manifestat directa ò indirectament en los seus refrans, romanços y poemes primitius ò cantars de gesta durant los segles medievals, des de l'aparició del estat pla fins a darrers de la XVI centuria, y en lo parèntesi mortal del segle XVII, deduhint d'aquexos matexos monuments lo sentit ideal de la nostra historia política.

Després de varies suspensions degudes a dificultats editorials, la *Introducción* fou publicada en 1881 baix lo títol de *Poesía popular española y Mitología y Literatura celto-hispanas*, comprenent una segona part, de materia distinta, que versa sobre los «Orígenes de la literatura española o Historia de la literatura popular en la edad antigua». Costa s'afanya a advertir que'l títol d'aquesta segona part «té més de pretensió que de ver, y deu considerarse menys com anunci d'un fet que com expressió d'un ideal». Axí y tot es tracta d'una exploració feta sobre un terror completament verge, en la que l'Etnografía entesa en son sentit més clàssich es posada intencionadament al servey de la investigació dels orígens de la cultura y civilització peninsulars. Ab gran diligència, l'autor presenta abundosos materials del Folklore actual y d'altres èpoques — balls, cants populars, fòrmules d'encantaments, pràctiques y consuetuts, etc. — qu'ell s'aplica a interpretar com a supervivències de les institucions primitives hispanes.

Per jutjar l'esforç colossal que significa aquesta investigació apreciada en conjunt, cal tenir present l'època en què fou feta y una advertència molt justa del seu autor: estèm mancats — diu — de preparació universitària y de mitjans bibliogràfichs; en les nostres Universitats no's cursa Filologia, ni Etnografía, ni Mitografía, ni estudis especials d'Historia antiga ni moderna. Menéndez y Pelayo al publicar la segona edició dels *Heterodoxos*, ha fet plena justícia al mèrit y transcendència de les iniciacions d'En Costa, en l'esplèndit volum de «Prolegómenos» (Madrid, 1911, pág. 70), fet de nou y dedicat al estudi de les creències, ritus y supersticions de l'Espanya prehistòrica: «Quelcom d'ibèrich — escriu — ha de trobarse en el fons de les supersticions populars, y quelcom també del paganisme oriental y clàssich es

reflexa en elles. Aquilatar l'influx y persistència d'aquests elements es materia... que exigeix tractats especials que a Espanya gayrebé no existexen, llevat de dues ò tres brillants excepcions com les obres de Costa y Leite de Vasconcellos».

Una condició especial, filla del temperament d'En Costa, hi ha que tenir sempre present al jutjar no sols l'obra a que'ns referim, sinó la seva labor històrica en general. Costa es no sols un investigador infatigable sinó també un poeta, ò millor, un il·luminat de la Historia. Ab la més absoluta bona fe transfigura — no dich falsifica — los fets y sobre tot los personatges llegendaris, dels quals podria dirse sense paradoxa que acaben identificantse ab l'autor (potser millor que l'autor ab ells), sentint y parlant ab aquella forta sinceritat que constitueix una de les més grans sugestions de la ploma sempre vigorosa del polígraf aragonès. En altre lloch (1) havèm oposat les nostres observacions al estudi *Concepto del Derecho en la poesía popular española*, a la interpretació donada a la figura del Cid castellà, y a la sostinguda tesi del «dret d'insurrecció com a principi constitucional d'Espanya» (*Estudios jurídicos y políticos*, Madrid, 1884); temes aquests que En Costa pretén transportar des de l'esfera de la investigació jurídica als dominis de la Psicologia colectiva espanyola.

II

Ho acabèm d'apuntar: Costa era home de passió, però de passió nobilíssima, disposat sempre a donarse tot enter a una idea ò a una causa. Y no li mancaren ocasions durant lo transcurs de la seva vida. En 1880 es reprèn ab nou brahó la temptativa de codificació civil. A Aragó, los homes de lleys — y lo mateix Costa en certes condicions — no rebutjaven la idea de codificació del Dret civil aragonès; y per tal de preparar aquest resultat s'inaugurava en novembre d'aquell any un Congrés de jurisconsults aragonesos. Ab aquest motiu, Costa surt novament a la defensa del costum, inaugurant una etapa interessantíssima de la seva vida que podria anomenarse del seu campionat per la llibertat popular, ò de la *llibertat civil*, com ell deya, con-

(1) *La Filosofía del Derecho en el Quijote (Ensayos de Psicología colectiva). Contribución a la Historia de las ideas jurídicas, reflexivas y populares, en la España del siglo XVI*, Barcelona, 1904. Vegi's cap. I, pàgs. 33-38, y cap. V, pàgs. 186 y 187.

tràpasantla a la vana y artificiosa llibertat política. Acabèm de retrobar l'autor de *La Vida del Derecho* y de la *Teoría del hecho jurídico*, y ens proposèm no dexarlo més en aquesta linia precisa del seu pensament y de la seva activitat.

La intervenció d'En Costa en lo Congrès de juriconsults aragonesos es senzillament heroica: sentintse foraster dintre mateix de casa seva, ell, que conexia los fonaments consuetudinaris del Dret aragonès, es veu obligat a posar tot el seu saber y el foch de la seva paraula a la defensa del poder creador del poble y del reconexement com a font de dret del costum, inclús l'anomenat contra lley. Un dels moments més grandiosos de la seva intervenció es quan denuncia l'existència d'un règim consuetudinari no escrit del Alt Aragó, un règim originalíssim y profund, gayrebé desconegut del Baix Aragó y que aquest està obligat a respectar; perquè l'Alt Aragó — diu — té davant l'Aragó lo mateix dret que Aragó davant d'Espanya, y lo dret consuetudinari del Alt Aragó — afegeix — es l'únic conforme ab les condicions naturals d'aquell país. Mercès al esforç d'En Costa, lo Congrès prengué acorts favorables a la recolecció d'usos y costums jurídichs de les diverses comarques aragoneses.

En 1883 En Costa reuní en un llibre titulat *La libertad civil y el Congreso de juriconsultos aragoneses*, totes les incidencies y resultats del Congrès. Apart del seu valor històrich y doctrinal, aquest llibre, qu'es un prodigi d'exposició, conté abundosos materials de Dret consuetudinari del Alt Aragó: nou filó aquest que ve a matisar la personalitat d'En Costa com a investigador.

Iniciades les recerques sobre aquest tema en 1879, foren continuades ab fervor y perseverància durant los anys successius de 1880, 1884, 1885, 1895 y 1901, essent acoblades totes elles en lo volum I de la publicació colectiva titulada *Derecho consuetudinario y Economía popular de España*. Constitueix aquest volum, consagrat tot ell al Alt Aragó, la revelació d'un dels fragments més originals de l'Espanya autèntica, real. Els materials, presentats en forma sistemàtica, estan distribuïts en dues parts. En la primera, referent al Dret de família, se donen a conèixer institucions tan típiques com la comunitat domèstica y lo consell de família, el «casamiento en casa», la «hermandad conyugal», el «casamiento a sobre bienes», etc. En la segona, que versa sobre Dret municipal y Economía, són presentades originalíssimes formes d'arrendament de bestiar, crèdit hipotecari

sobre arbrat, possessió mancomunada sobre besties de treball, assegurança mutua per al bestia boví, horts comunals ò *suertes del Boalar*, etc. Es tracta no sols d'una investigació felicíssima, sinó d'un mètode propi de treball, en l'exercici del qual En Costa posa en joch la informació oral y escrita, l'excursió, la requisita personal de protocols de notaries y arxius rurals.

Tota aquesta linia d'investigació consuetudinaria, tan interessant y fecunda, ve a ésser com un preludi d'aquella producció d'En Costa que, al meu entendre, es la seva obra capital y definitiva, malgrat restés sense acabar. Em referexo a la que porta per títol *Colectivismo agrario en España*, publicada en 1898. En ella veyèm quelcom més que l'investigador jurista que opera exclusivament sobre lo terror aragonès. De factura ciclopia y de concepció amplíssima, comprèn tots los pobles hispans, sense mancarhi referencies a Portugal y als territoris hispano-americanos. Obra alhora doctrinal, històrica y d'exploració directa y personal de la vida colectiva, constitueix una inestroncable y variada pedrera en la que sense esforç hi trobaran materials per a les seves construccions l'historiador, lo filosof, l'economista y'l sociòlech, lo psicòlech de les multituds, l'estadista. No més que En Costa hagués dexat aquesta obra, quedaria justificada la dita abans consignada, ço es, que a Espanya lo conreu seriós y profund de l'Etnografia ha precedit a la introducció oficial de l'Etnografia científica. Es un monument axecat al geni hispà, explorat preferentment *des de baix*; y per ponderar tota la transcendencia d'aquesta obra, res ens semblaria tan encertat com aparellarla ab aquelles altíssimes empreses d'En Menéndez y Pelayo que s'anomenen los *Heterodoxos españoles*, la *Ciencia española*, las *Ideas estéticas en España* y tots los seus estudis sobre'ls grans polígrafs espanyols, empreses que, si's nota bé, constitueixen una linia paralela d'exploració també del geni hispà, però revelat en elles preferentment *des de dalt*.

Quan un hom compara serenament l'obra dels dos grans polígrafs, adquireix lo convenciment de què, malgrat les diferencies irreductibles de temperament, ells coincidien en punts essencials y fins en aficions. Lliçó curiosa y edificant! Aquella famosa y tan apassionada discussió sobre la «Ciencia española» que, examinada sense perspectiva y dexant de banda certs factors sentimentals, sembla a vegades reduirse a una batussa entre professionals, devé, revisada avuy a distancia, fecunda en resultats.

Consta l'obra de tres parts. En la primera, que versa sobre les «doctrines», Costa sent lo contagi d'aquell patriotisme xaradorós y panegirista de l'escriptor santanderí. Com ell, està tocat de l'afició a revelar els «precursors espanyols» de la Sociologia; y la seva erudició, també vastíssima, fa desfilir davant del lector les figures de Joan Lluís Vives, Mariana, Pedro de Valencia, González de Cellorigo, Lope de Deza, Caxa de Leruela, Martínez de Mata, Juan Francisco de Castro, Aranda, Campomanes, Franco-Salazar, Martínez Marina, Ramón Salas, Flores Estrada, etc.

La segona part, que tracta del «fets», es la que més de ple entra en los dominis de l'Etnografia espanyola. En ella lo geni explorador d'En Costa s'hi mostra ab tota sa poxança. Ara van desfilant no autors ni doctrines, sinó una corrúa inacabable d'institucions consuetudinaries y tradicionals, pertanyents a Aragó, Catalunya, Valencia, les Castelles y Extremadura, Asturies, Bascogades, Andalusía y Portugal; institucions que responen a les més variades necessitats de la vida colectiva, moral, jurídica y econòmica. Formes múltiples de cooperació, organiscions espontanies y seculars del treball y de la producció, de l'agricultura, ramadería, comerç, industries extractives y manufactures, pesca, minería y demás. Cada una d'elles ab llur denominació propia, intraduhible, prova palesa de llur profunda originalitat: aparceries agrícoles y pecuaries, *comuñas*, *conlloch* ò pupilatge de bestiar; formes típiques d'arrendament de la terra a base de les més variades combinacions; plantacions a mitges, *rabasses*, mamposteríes, abonament de millores; *baldíos*, *emprius*, *artigues* privades y públiques; formes de explotació de les pesqueres comunals y de les terres d'aprofitament comú, repartiments periòdichs de terres de conreu y de pastura; conreus cooperatius pel vehinat, *rozadas*, *bouzas*, etc.; *vitas* ò *quiñones* en usdefruit vitalici; *compascuo* ò *derrota de mieses*; *pastos concejiles*, *rastrojeras* privades, *prados de concejo*; abellars transhumants; mancomunitats de bestiar, ramats en comú, pastors y sementals del *concejo*, corrals del *concejo*, *seles*, etc.; *andechas*, *lorras*, *esfoyazas*, *seranos* ò *hilanderes*, germandats, conreus de confraries; àpats comuns de confraria ò de *concejo*, institucions de previsió y de crèdit, assegurances locals sobre la vida del bestiar, associacions de policia rural; collita en comú y repartiment de llenya y altres productes; formes de participació en los beneficis pels jornalers y moços; comunitats agraries per a diversos fins; camps de viudes, malalts y orfes, torn de pobres, conreu obligatori de l'horta, plantació

obligatoria d'arbrat ; eynes comunals ; molins, fargues, rajoleríes, tabernes y carniceríes comunals ; catastres y repartiments extra legals de tributs ; règims comunals d'aygues pel regadiu, jurats y tribunals populars d'aygues, de pesca, de policia rural, etc., etc. Tota una Espanya inèdita, subterrània, diversa, esclatant de vida y originalitat !

La tercera part, titulada «crítica», no va arribar a ésser escrita, dexant l'autor al morir abundosos materials. Però pot assegurar-se que la conexèm a través d'aquelles receptes d'aplicació immediata, d'aquelles síntesis doctrinals formulades pel gran patriota en los moments solemnes de la crisi d'Espanya arran del desastre colonial. No altra cosa significa aquella seva «Política agraria» ab totes ses variants : «Política hidràulica», «Política de calzón corto», etc., y sobre tot aquell capítol culminant del memorable programa-manifest de Barbastro (13 de novembre de 1898) hont es demanava, ab gran valentia, la derogació de totes les lleys y disposicions sobre desamortisació civil, y es preconisava la reconstitució immediata del patrimoni comunal dels pobles y un règim de comunitats agraries, prenent consell del costum encara no extingit. Sobre aquest mateix tema insistí repetidament En Costa, sempre ab gran fermesa de convicció y aportació de noves dades, durant la seva actuació des del Directori de la *Liga Nacional de Productores*, com pot veures repassant los documents reunits en lo llibre *Reconstitución y europeización de España* (Madrid, 1900) y la colecció de la *Revista Nacional* (Madrid, 1901) publicats per aquella entitat.

Dexant de banda altres interessants contribucions als problemes consuetudinaris — dictàmens sobre lo costum com a font de dret, plans d'Historia del Dret consuetudinari a Espanya, etc. — arribèm al any 1901 en què En Costa, ab motiu de la seva entrada a la «Real Academia de Ciencias Morales y Políticas», escriu aquell cèlebre y inspirat capítol titulat *El problema de la ignorancia del Derecho y sus relaciones con el status individual, el referendum y la costumbre*, que constitueix el seu testament doctrinal. Després de prop de trenta anys de meditacions y recerques sobre'ls problemes consuetudinaris, Costa recapitula la seva obra, y com a *substratum* de la matexa presenta tota una filosofia ètico-jurídica del costum, senzilla, neta de tot doctrinarisme. En realitat — afirma — no hi ha costum segons lley, fòra lley y contra lley, conforme a la vella distinció dels juristes ; lo que hi ha es lley segons costum, fòra costum y contra

costum, y lo que cal indagar es quina d'aquestes tres categories de llei es llegítima, cas de què alguna ho sia. No són dret viu — afegeix — no són dret positiu les regles jurídiques que'l poble no ha elaborat y posat en vigor per via de costum, ò que'l poble no adopta en principi per via d'acceptació, tàcita ò expressa, ò que ha dexat caure en desús. Proclamat l'imperi absolut del costum enfront de la llei, Costa va a parar lògicament a una solució francament llibertaria. Però l'Anàrquisme preconisat per Costa com a possible, àdhuc coincidint en quant als efectes ab totes les Acràcies — autarquía individual, abolicíó de les lleys per innecessaries — no es originariament fisiològich-naturalista com la doctrina de Kropotkine (que expressament retreu), sinó profundament interior y ètich.

Les fonts doctrinals d'aquest original estudi d'En Costa, pel qui's dexi impresionar massa per la seva abarrotada contextura, són moltes y molt diverses: les doctrines de Francisco Giner de los Ríos sobre lo Dret immanent y'l concepte àmple del Estat, no vinculat exclusivament en la societat política, sinó originariament en la persona individual; les doctrines dels teòlechs, filòsofs y juristes espanyols, ara esplèndidament revistades; y, baldament no surtin a la superfície, les doctrines ètiques dels Místichs castellans, que han tingut la virtut de refrescar lo pensament espanyol contemporani — especialment l'escola krausista — després de les revisions fetes per P. Rousselot, Menéndez y Pelayo y Miquel de Unamuno.

No obstant, un detingut anàlisi comparat d'aqueix tractat d'En Costa m'ha portat la convicció de què lo nucli generador consisteix en tres fonts cabdals, que ho són, podem dir, de tota la Filosofia ètico-jurídica del polígraf aragonès; y són: Suárez, J. Lluís Vives, y les propies investigacions consuetudinàries d'En Costa. Aquest rebutja decididament lo que ell anomena eclecticismes de llegista continguts en el llibre VII del magne tractat *De Legibus* del prudent y circumspecte P. Suárez, les teories del qual havien mantingut fluctuant l'esperit del nostre autor des de que en 1873 va escriure *La Vida del Derecho*, per acollirse ara definitivament a la doctrina simplista de J. Lluís Vives desenrotllada en el llibre V, part I, caps. III y IV *De tradendis Disciplinis*. Qui hagi estudiat pel seu propi compte aquestes curtes planès del polígraf valencià, hi trobarà tot l'esquema del estudi que critiquem; però la teoria vivista, gayrebé embrionaria, es ara ampliada en perspectives magnífiques y grandioses. En

Costa s'ha preocupat sobre tot de situarla en una base de fet, ab l'intent d'assegurarli la seva viabilitat.

Efectivament; per tal de comprovar en lo-terror dels fets les seves agosades conclusions doctrinals, Costa «ofereix als mestres del pensament en aquest ordre, alguns materials per a judici, presos de la realitat y reveladors del pensament amagat d'una colectivitat històrica tan digne de respecte y atenció, de tanta experiència y autoritat, com la nació espanyola». Y a continuació, lo formidable investigador del *Derecho consuetudinario y Economía popular de España* y del *Colectivismo agrario* presenta un aplech de materials triadíssims per «fer veure com ja avuy, conforme a les diverses constitucions civils de la Península, podrien viure ordenadament los homes en societat sense començar apenes ab les lleys; lliures, per tant, de la necessitat de conèxerles». Poques vegades es veurà en una matexa persona una compenetració tan íntima, tan vigorosa y original entre lo pensador y'l recercador, entre la doctrina y'l fet viu, malgrat l'advertència feta per En Costa de què ell no pretenia actuar de filsof.

L'obra d'En Costa, no sempre equilibrada y exempta de contradiccions, ofereix, vista en conjunt, aquella unitat interna que sols s'assoleix quan es posa tota una vida de sinceritat al servey d'un ideal altíssim. A través de la vasta labor del gran polígraf aragonès, en los principals epissodis de la seva vida pública, en ses il·luminacions y ses errades, en sos entusiasmes de cabdill y en los pessimismes de son retirament voluntari, cap sempre registrar aquesta doble nota característica: per una banda, lo sentit fortament popularista de les seves doctrines, y per l'altra, la fonda preocupació per arribar al coneixement de l'ànima històrica de la raça com a pressupost necessari per intentar, en lo moment actual, lo desenrotllament y fins la transformació de ses condicions mentals. Atenent, donchs, a son intent inicial y prescindint del judici que merexin ses conclusions, pot ben bé qualificarse l'obra d'En Costa de labor de Psicologia hispana en lo sentit més pregon y gegantí de la paraula.

Per temperament era En Costa un perfecte universitari en lo sentit més pur de la paraula, y fou una viva llàstima que la injustícia, la dissort y la seva fera independència conjurades li barressin les portes del professorat oficial. Es aquest un punt interessantíssim per la biografia del gran polígraf, que, al meu entendre, explica en bona part l'exacerbació passional y el trets

malhumorats y agressius d'aquell caràcter nobilíssim, d'aquell gloriós «fracasado» oficial, que en les repetides bregues de les oposicions «había perdido el dinero, la salud y las ilusiones» (1). Home d'energíes estupendes, però de temperament rectilini, Costa no sapigué resoldre l'equació entre'l pensament y l'acció. Es sabut que la càtedra, quan està servida per una gran vocació, es escola de responsabilitat, ajuda a atemperar lo caràcter, y en defecte d'èxits sorollosos, proporciona, sobretot a les darreríes de la vida, aquella serenitat augusta qu'es signe de paternitat. Sols en la càtedra es genera la successió espiritual directa. La influencia exercida des del llibre, la tribuna ò'l periòdich, si bé es molt més extensa, té sempre quelcom de difusa y intermitent, quan no es passatgera y circumstantial. Axò tal vegada expliqui que, àdhuc mantenintse actualment viu lo recort popular d'En Costa, lo seu immens heretatge apenes hagi sigut inventariat.

De totes maneres, En Costa ha influït poderosament en les diverses esferes del pensament espanyol. Ell va enriquir lo lèxich ab una pila de receptes d'alta política y de psicologia y educació colectives, que altres després, ab més ò menys fortuna, s'han apropiat fentne bandera llur: «Escuela y Despensa», «Doble llave al sepulcro del Cid», «Política hidráulica», «Política de blusa y calzón corto», «Europeización», «Reamortización», «Política quirúrgica», «Revolución desde arriba y Revolución desde abajo», etc.

Però hont triomfa l'esperit d'En Costa es en l'esfera dels problemes consuetudinaris. Es de justícia advertir que contribuï molt eficaçment a aquest resultat l'actitut decidida dels juriconsults catalans en l'assumpte de la codificació civil, y la introducció y divulgació, a ells deguda en bona part, de les doctrines de l'Escola històrica de Savigny. El Sr. Azcárate, en el seu discurs de contestació al d'entrada d'En Costa en la «Real Academia de Ciencias Morales y Políticas» a què'ns hem referit abans, registra lo següent fet ben significatiu: en lo Congrès de juriconsults aragonesos, celebrat en 1880, va ésser rebutjada una proposició favorable a l'admissió del costum com a font de dret, inspirada, com abans hem explicat, per En Costa, entenent lo Congrès que no competia al costum cap mena de funció en la vida. Donchs bé; sis anys després, en lo Congrès jurídic espanyol, celebrat a Madrid en 1886, era aprovada per 346 vots

(1) Lletres de 14 de desembre de 1903 y 24 de març de 1904 a l'autor d'aquest estudi.

contra 31, aquesta altra proposició filla d'un dictamen formulat per En Costa, juntament ab los senyors Oliver, Pantoja y Giner de los Ríos: «Convé recollir los costums jurídichs subsistents en les diverses regions, per tal que, ja en forma de precepte obligatori, ja com a forma de dret aplicable segons la voluntat dels interessats, sien inclosos en el nou Còdich civil».

Ja advertírem que En Costa des dels seus començaments experimentà la influencia de les doctrines del Krausisme. Cal afegir ara que ningú com ell contribuí a la transformació d'aquest sistema y treballà més esforçadament per incorporar-lo al pensament espanyol, especialment en ordre a la Filosofia del Dret. A D. Francisco Giner de los Ríos li hem sentit dir, en plena càtedra, en un d'aquells moments confidencials a què tant era donat, qu'ell, si s'hagués de classificar, figuraria com un «historicista». Sovint feya retret d'aquella concepció amplíssima de la Historia de la Ètica y de la Filosofia del Dret, teòrica y pràcticament desenrotllada per En Costa, que considera necessari l'estudi de les produccions populars paralelament al de les obres doctriinals. Concreció altíssima d'aquesta concepció es l'estudi del mateix Giner, titulat *La Ciencia como función social* (1899). Sortint ja del camp krausista, veyèm que sosté lo mateix criteri lo professor de la Universitat de Madrid, Sr. Bonilla y Sanmartín, al inaugurar la seva *Historia de la Filosofia española* (vol. I, Madrid, 1908). En fi; contenen repetides referencies a les exploracions consuetudinaries d'En Costa y estan inspirades en lo radicalisme de la seva mateixa doctrina ètico-popularista, les produccions de Filosofia jurídica y molt especialment lo celebrat estudi *Valor social de leyes y autoridades* (1903) del professor de la Universitat de Salamanca, D. P. Dorado, qui darrerament, en lo llibre *El Derecho y sus sacerdotes* (1909), s'ha rectificat en part en aquella tendència.

Però hi ha un terror en què la sobirania intel·lectual d'En Costa s'exerceix d'una manera més immediata, visible y compacta, y es en lo conreu de les exploracions consuetudinaries. Al entorn del gran investigador va agruparse un estol selecte d'homies enamorats de les realitats vives, procedents del camp del Dret y d'altres disciplines, personalitats consagrades molts d'ells, constituint una veritable escola d'exploradors distribuïda entre les diverses regions d'Espanya. En 1885 Costa publica, en col·laboració, un aplech de *Materiales para el estudio del Derecho municipal consuetudinario de España*, y més tart, des de les planes

de la «Revista general de Legislación y Jurisprudencia» (1896 y 1897), promou una informació sobre *Derecho consuetudinario de España*. Reunits tots aquests materials, foren publicats baix lo títol de *Derecho consuetudinario y Economía popular de España* (2 vols.). Del primer volum, destinat tot ell al Alt Aragó, ja'ns en havèm ocupat abans. Lo segon volum (Barcelona, 1902), constitueix un esplèndid florilegi. En ell, Costa presenta el *Concejo* colectivista de Sayago, y Santiago Méndez lo *Colectivisme agrari en terra d'Aliste* (Zamora). Miquel de Unamuno, aprofitaments comunals y formes d'assegurança mutua per a bestiar, de Biscaya. Pascual Soriano, la Comunitat de pescadors del Palmar, a l'Albufera de Valencia, l'espigoleig d'arroç a Sueca y'ls arrendaments hereditaris a la vega de Valencia. Ab referencia a Asturies, Manuel Pedregal presenta costums sobre Dret de familia y Dret municipal; Piernas y Hurtado, sobre l'*pandecha*; Costa, sobre lo contracte de mampostería; Matías Sangrador, sobre *veladas, noviazgos*, etc., y'l Marquès de Teverga, sobre un impost provincial. Costums de La Mancha (noces, pastures, etc.), hi són aplegades per J. Costa y López de la Osa. Victorí Santamaría s'ocupa del Any agrícola a Vendrell y de la venda ò arrendament de les herbes de les vinyes a les comarques de Tarragona. López Morán presenta practiques sobre Dret individual y de familia, propietat colectiva (repartiment de terres, molins comuns, etc.), govern dels pobles (democràcia directa), règim administratiu comunal (guardería, policia, camins, beneficencia, etc.), totes elles referents a León. Altres investigacions del mateix Costa versen respectivament sobre la jornada legal y consuetudinaria de vuyt hores en el camp (Saragoça), sobre arrendament de terres a *veimiento y coto* (Jaén), sobre *póstura* de vinya y olivar a mitges (Jaén y altres provincies), y sobre la vida troglodita a la vida de Jódar, estudi aquest darrer que constitueix una veritable revelació. Serrano Gómez inserta un recull de costums sobre campanes y pregoners, bestia en comú y guardería rural, sorteig periòdich de terres, conreu en comú per a la hisenda municipal, molins y carniceries comunals, etc., vigents a les provincies de Burgos, Soria y Logroño. Y per últim, G. González de Linares mostra un recull de costums municipals de Santander. No figuren en lo volum de què'ns ocupèm, però formaren part de la informació de la «Revista general de Legislación y Jurisprudencia», un estudi de Frederich Rahola sobre sorteig de cales entre pescadors a Cadaqués (Girona), y un

altre de Joaquim Girón sobre *postura* de vinya a mitges en La Mancha. Tots los esmentats estudis foren aprofitats per Costa en la seva obra magna *Colectivismo agrario en España*.

En 1897 la «Real Academia de Ciencias Morales y Políticas» de Madrid obrí un concurs especial per premiar monografíes descriptives de Dret consuetudinari y Economía popular d'Espanya. Basta llegir la convocatoria — de factura y amplitut no acostumades en aquexa mena de certàmens, y que constitueix un veritable document científich — per a convèncens de què's trasta d'una iniciativa personalíssima y exclusiva d'En Costa, malgrat que'l nom d'aquest resti amagat (1). El títol mateix del concurs, lo pregon conexement de la materia que revela lo document, la brillantíssima enumeració de temes d'investigació possible, les instruccions precises y concretes als futurs investigadors, l'encertada disposició de les bases, y a major abundament aquell estil vibrant y de forta musculatura, denuncien infaliblement la mà del mestre y propulsor dels estudis consuetudinaris a Espanya.

L'èxit del primer concurs va ésser esclatant. Ab perseverancia may prou alabada, la R. Academia ha anat repetint, any per any, lo concurs segons los matexos termes y bases redactades per En Costa. Tenim a la vista la convocatoria del d'enguany, qu'es lo vintè. Avuy aquella ilustre Corporació pot presentar, constituint potser lo títol més gloriós de la seva historia, una superba colecció de monografíes consuetudinaries referents a les més variades materies, explorades des de les diverses regions espanyoles. López Morán ha explorat lo Dret consuetudinari y Economía popular de la Provincia de León. Vicario y Peña, lo Dret consuetudinari de Biscaya y especialment los costums de l'autonomía bascongada. Victorí Santamaría, lo Dret consuetudinari y Economía popular de les provincies de Tarragona y Barcelona, y en part les de Girona y Lleyda. Espejo, los costums de Dret y Economía rural consignats en los contractes agrícoles usuals en les provincies de la Península, agrupades segons los antichs regnes. Víctor Navarro, los costums de les Pithiuses. Méndez Plaza, los costums comunals d'Aliste, ara notablement ampliats. López de la Osa, les pràctiques referents al cultiu del safrà, als forns de «Poya» y als «Gañanes», a La Solana (Ciudad Real). Manuel Lézón, lo Dret consuetudinari

(1) Així m'ho confirma mon respectable amic D. Eduard Sanz y Escartín, acadèmich-secretari de l'esmentada R. Academia

de Galicia. Rafel Altamira, lo Dret consuetudinari y l'Economía popular de la provincia d'Alacant. Vergara y Martín, lo Dret consuetudinari y Economía popular de la provincia de Segovia. García Ramos, los estils consuetudinaris y pràctiques econòmico-familiars y marítimes de Galicia, ab posteriors ampliacions d'Arqueología jurídico-consuetudinario-econòmica referents també a la regió gallega. Tomás Costa, formes típiques de guarderia rural. Ibarra y Ruiz, lo Regadiu d'Elche. Ruiz Funes, lo Dret consuetudinari y Economía popular de la provincia de Murcia. Porras Márquez, les pràctiques de Dret consuetudinari y Economía popular observades en la vila d'Añora. Fuente Pertegaz, los contractes especials sobre cultiu y bestiar al Aragó. Yaben, los contractes matrimonials a Navarra.

Algunes de les monografies assoleixen 200, 300 y fins 700 pàgines impreses, anant exornades ab fotografies, mapes y plànols, croquis de folklore matèrial, apèndixs documentals y altres aditaments que acusen una severa disciplina y la possessió dels mètodes d'investigació. Tot lo qual significa que l'escola consuetudinaria, que ab tota justícia podèm anomenar *costista*, ha arribat ja a un moment de plenitud.

La «Real Academia de Ciencias Morales y Políticas», marmessora d'aqueix capítol grandíós de l'heretatge d'En Costa, ve preparant normalment, ab los seus concursos anuals, una obra d'immensa y varia transcendència. Aplana lo camí per a una solució naturalíssima del problema de la codificació civil a Espanya, inspirada en les lliçons vives de la realitat, no certament imposada per la voluntat arbitraria y apriorista del legislador. Revela tota una història subterrània, no escrita, de les col·lectivitats naturals peninsulars, rectificand o aclarint la història oficial, merament externa o documental, y donant la visió anticipada d'una Espanya nova, diversa però orgànica. En fí, es a l'ensem de dispositaria y propulsora d'una contribució fortíssima y rigurosament científica a l'Etnografia y Psicologia hispanes.

III

Continuant ara l'excursió per viaranys menys dreturers, podrèm encara apreciar la influència exercida per En Costa en altres sectors del pensament espanyol, que interessa conèixer als fins del present estudi. L'escola consuetudinaria d'En Costa y

l'escola històrico-crítico-literaria, que tingué la seva més alta representació en Menéndez y Pelayo, a més de coincidir en senyalar les grans tradicions hispanes, crearen un ambient favorable a la investigació. A ambdúes, tàcitament solidarisades, es deu principalment la transformació del Positivisme importat y especialment de la Criminología.

En mig de la crisi actual del Positivisme, efecte del renaixement idealista en la Filosofia y en la vida, no es temerari denunciar l'existència d'una veritable escola criminològica espanyola, ab trets característichs y resultats ja ben notables, plena de vitalitat per haver sabut renovar-se a temps. En l'esfera de la doctrina, algun dels autors més caracterisats, al escalf de les grans tradicions ètiques espanyoles, ha pasat insensiblement del sistema de la prevenció a un correccionalisme que recorda aquella «Medecina del pecat» dels Místichs; mentre que en lo terreny de la investigació, altres s'han vingut aplicant, ab perseverancia digne de tot elogi, a l'exploració pacient de la realitat penal espanyola a través dels monuments literaris històrichs ò dels costums actuals, derivant los seus estudis cap a l'Etnografia y la Psicologia nacionals.

A aquesta segona direcció senyalada hem de referirnos especialment, mostrant lo seu entrellat ab lo pensament y l'obra consuetudinaria d'En Costa.

Al inaugurar en 1876 los seus estudis sobre Poésia popular y Mitologia espanyoles, En Costa excitava eloqüentment als juriconsults, pensadors y crítichs a treballar en lo camp feracíssim y no explorat dels monuments literaris hispanes: «conegudes y deliniades les costes — escriyía — ha arribat l'hora de què la crítica penetri resoltament en l'ample Occeà hont tants de continents resten encara per explorar». En 1896 y baix lo títol genèrich de *El Delincuente español*, D. Rafel Salillas — a qui ja molt abans lo seu paísà Joaquim Costa havia excitat a prosseguir les investigacions sobre *La Vida penal en España*, aco blades en 1888 en un llibre qu'es interessantíssim per la Psicologia espanyola. — iniciava, ab lo llibre *El Lenguaje*, una serie d'estudis d'Antropologia criminal espanyola, a partir dels precedents literaris y filosòfichs. «El títol genèrich de *Delincuente español* — adverteix en el pròleg — no es una pertinenca meua, es un banderí per tots els investigadors que'n los estudis criminològichs prenguin com a punt d'investigació lo subjecte y l'objecte nacionals». Dos anys després lo mateix Salillas, al

publicar lo segon y notabilíssim estudi titulat *Hampa (Antropología picaresca)*, afegia encara, ab bravesa aragonesa: «Si tinguéssim una joventut que en lloch d'estar dominada pel mimetisme literari y científich que'ns fa transportadors, adaptadors, compiladors y glosadors d'idees que vénen d'altres fàbriques intellectualls, sentís totes aquelles coses en què no es precis transportar, adaptar, compilar ni glosar, ab lo gust de son vilatge com diu l'autor de *Guzmán de Alfarache*, cap obra tan profitosament positiva y tan fàcil com la de recollir en el viu de nostres costums les despulles de civilisacions existents en lo heretatge peninsular y que poden llegirse, millor que en làpides borroses, en l'expressió de lo molt que en lo nostre país no ha esvahit encara l'ambient igualitari» (pàg. 106).

Les felicíssimes exploracions d'En Salillas sobre la novel·la picaresca espanyola, que segons confessió propia constituexen la labor d'alguns anys de la seva vida, signifiquen — dexant de banda la crítica que caldria fer d'algunes de les tesis relatives al assumpte, elevat a problema general de la Criminología científica — signifiquen, dich, una nova y profundíssima linia d'investigació oberta en lo camp de la Psicologia hispana. Per En Salillas, la Picardía no es un estat de delinqüència que's desenrotlla al marge de la normalitat social, sinó la manifestació de quelcom constitucional de la societat espanyola. El «pícaro» es un tipus nacional. La novel·la de Mateo Alemán va ésser donada al públich ab lo títol de *Atalaya de la vida humana*, però lo públich que conexia d'hont havia sortit l'argument y quina era la intenció del autor, la rebatejà anomenantla *El pícaro Guzmán de Alfarache*, ab què avuy viu. L'èxit de la literatura picaresca fou immediat, immens.

El «pícaro» es troba en totes parts y en totes les capes socials espanyoles, inclús les més altes. Ja havia advertit Menéndez y Pelayo en los seus estudis sobre *Calderón y su Teatro* — aprofitats per Salillas — que la distinció moral entre el «caballero» y el «pícaro» sol borrar-se algunes vegades, y com exemple presentava l'autobiografia de D. Diego duch d'Estrada, noble de llinatge que havia exercit alts càrrechs al costat del virrey duch d'Osuna, a Nàpols, el qual, segons les circumstàncies, se'ns presenta com un cavaller furibund, *matón* y duelista, ò bé com una especie de Guzmán de Alfarache ò de Buscón Don Pablos.

Si la Picardía no es filla andrògina del parasitisme — continúa Salillas — lo parasitisme es un dels seus pares. Ja ho escrigué

l'autor picaresch: «Pobreza y Picardía salieron de una misma cantera». Tot espanyol de la gran massa d'espanyols desheretats, que comprèn des dels *segundones* als expòsits, naix ab l'estigma parasitari de «buscarse la vida» ò de «buscárselas», segons locucions espanyoles que equivalen a «guanyaràs lo pa ab lo suhor de ton front». En la Picardía lo que suha es l'enginy, y lo que s'exercita la dissimulació. Tret característich de la Picardía — afegeix agudament En Salillas — es una certa sinceritat desenfadada y graciosa, que arranca d'un fons d'excepcionisme originat en la impotencia del moralista que, incapaç per corretgir davant les trabes que reconeix en los vicis de la constitució social en què viu, pren a riota lo que li produeix dolor y converteix en agre-dolç lo que l'amarga. La Picardía es lo veritable humorisme nacional.

Una distinció — diu Salillas — pot fersè entre la novela picaresca anterior y posterior a Cervantes. En la primera predominen los elements de pura Picardía, de pur enginy, ço es, del enginy ab aplicació al engany. En la segona pren importancia altra condició nacional, la Valentía, que en sos caràcters nacionals es anomenada «Guapeza». La Valentía constitueix un procès de-generatiu en què l'honor es transfigura y es discola. L'honor es un imperatiu nacional, y es lliga, a més d'altres coses ab les que està conexas, al concepte d'estimació personal, al amor propi, y al concepte de les relacions sexuals.

La Picardía, a judici d'En Salillas, no es una condició importada: subsistia en la societat espanyola anteriorment a l'entrada dels Gitanos a Espanya. Però lo Gitanisme y la Picardía s'han conexas y presenten trets comuns, puix són formes d'una psicologia més fonda: la psicologia del nomadisme. Y posat a cercar la genealogia remota de la Picardía, confosa ab la Valentía y que té la seva expressió adequada en lo bandolerisme romàntich, fa seva En Salillas aquèlla famosa afirmació del autor dels *Estudios Ibéricos*, ço es, que entre los ibers lo robar era la gran passió nacional. Ab un aditament que no hem sabut llegir en En Costa — y aquí se'ns apareix lo positivista, l'autor de la *Teoría básica* — y es que l'explicació d'aquèix nomadisme històrich espanyol deu ésser cercada no immediatament en lo caràcter dels espanyols, sinó en la constitució del sòl, y, consegüentment, en la secular deficiencia de la base física de la nodrició.

Bernaldo de Quirós, en lo seu preciós estudi *Bandolerismo y delincuencia subversiva en la Baja Andalucía* (Madrid, 1912),

partint també de les afirmacions d'En Costa en los *Estudios Ibéricos*, ha construït una teoria sobre lo bandolerisme andalús. El robatori de bestiar, l'*abigeat* y la *quatreria*, es practiquen encara a la Baixa Andalusia, especialment en l'aplech de pobles que los andalusos anomenen irònicament «los Santos Lugares» — la capital dels quals es Estepa, la *Astapa* dels romans — fins al punt que una societat d'assegurances, «El Fénix Agrícola», n'ha fet matèria d'assegurança. Lo bandolerisme no es a Andalusia un problema econòmic ò un aspecte de la qüestió social, sinó un problema etnogràfic, de raça. En la memoria del poble andalús perdura la imatge del bandoler — el valent donat a tots els plahers sensuals de la vida — com un tipus en què s'hi reconeix y s'hi agrada, constituint un ideal estètic. L'admiració vers lo bandit, de tal faisó idealisat — lo «Caballista», lo «Niño» — viu en totes les classes socials. Lo bandit, sense drama interior de cap mena, sense conflictes ni adversitats socials, es llença al camp per vocació, convertida en professió de sa vida. Lo bandoler andalús, en general, es un andalús de niçaga, en lo qual el tipus ibèric s'hi mostra en sos trets més accentuats; rares vegades es un degenerat ò un epilèptic. Lo bandolerisme ha sigut y es a Andalusia una corrent continua, com la del Guadalquivir, ab ses exides de mare periòdiques.

Lo tipus picaresch subsisteix actualment, presentant formes característiques de delinqüència. En una esfera més general, En Salillas registrava també, com una forma actual de la Picardia, lo fenomen aparentment polítich del Caciquisme. La constitució espanyola — afirmava — es una vestimenta purament exterior. En l'assaig polítich del sistema constitucional hi ha dues coses que estudiar: lo descabdellament de la nova constitució política y lo manteniment de nostra constitució interna, qu'es propiament nostra veritable constitució natural. Espanya es una federació oligàrquica. Lo cacicat es nostra veritable constitució política. Es l'antiga forma hipertròfica del antich autoritarisme espanyol, generalisada per les exigencies del sistema constitucional. Lo cacicat, en sos modos d'acció, se manifesta ab los matexos tipus d'acció nacionals evidenciats en l'hampa. Recollits, classificats y exposats los nostres procediments polítichs, podria ferse una nova edició de la literatura picaresca (*La teoria del Caciquismo*, en «La Revista Política», 1895; cap. «Resultante sociològica» del llibre *Hampa*, 1898).

Hem de fer aquí una petita estació. No puch soscriure la

teoria, ja vulgarisada, que fa del Caciquisme un capítol modern de la Picardía. Aquesta està lligada inseparablement a les manifestacions del enginy, que constitueixen lo títol veritable de la seva disculpa y consegüent absolució colectiva, segons aquella coneguda expressió de la *Pícara Justina*: «lo que hay de culpa; Dios lo perdone; lo que hay de donaire, el lector lo goce». Caciquisme significa sempre quelcom brutal, que repugna a totes les capes de la consciència espanyola. Hi ha incidents pintoreschs, però no una estàtica ni una *gracia* essencial del Caciquisme. Lo cacich *com a tipus* es odiat, a vegades fins després de mort y venjat (exèmples, el procés García Victory), y no obté davant la consideració general aquella absolució, disculpa, ni sisquera atenuació que tan fàcilment obtenen los tipus de filiació picaresca indubtable. Aqueix aspecte repugnant del Caciquisme, considerat com un «vici» ò una «enfermetat nacional» que cal atacar de dret y sense compassió, constitueix un dels temes centrals de l'anomenada Literatura del Desastre dels anys 1898-1900 (Picavea, Mallada, Isern, Ganivet, Unamuno, Morote, etc.). Fins los matexos polítics governants, en moments de sinceritat, es fan lo deure d'ajuntar públicament la seva veu a la condemna general, afegint pel seu compte nous y tètrichs colors a la paleta. Lo patriotisme escalfat d'En Costa s'apoderà del assumpte des de la presidència de la Secció de Ciències històriques del Ateneu de Madrid (curs de 1900-1901), descabdellant, en una Memoria preliminar, l'enunciat del tema posat a discussió: *Oligarquía y Caciquismo como la forma actual de gobierno en España; urgencia y modo de cambiarla*. En ella, després de resumir l'abundosa bibliografia sobre lo tema, exposà los trets essencials d'aquella seva famosa «política quirúrgica». Més tart (1903), l'Ateneu publicava en un nodridíssim volum, juntament ab la Memoria inicial, les peces de la informació y un resum fet pel mateix Costa ab nous desenrotllaments doctrinals.

Es aquest un dels llibres més vulgarisats d'En Costa. Deixant de banda altres aspectes, cal aquí remarcar lo seu interès per als fins del present estudi. En ell veyèm íntimament maridats lo patriota autor del programa de Barbastro y lo propulsor infatigable dels estudis consuetudinaris. Ab l'advertència, de què ara En Costa dirigeix la investigació vers un terror nou per ell y per molts: los costums polítics. Tant per la calitat com per la variada procedència — regional ò ideològica — de les personalitats que intervingueren en la informació, constitueix lo libre a què'ns referim una curiosíssima y a l'hora emocionant recopilació de *mals*

usos ò «males arts», segons lo llenguatge consagrat, d'aqueix Feudalisme modern en què consisteix lo Caciquisme. Endemés, algunes de les informacions, al arribar a la part que podríem anomenar terapèutica del tema, contenen lluminoses indicacions sobre un ò més cayres, y a vegades sobre la totalitat del «problema español». En fi, assignèm encara a aquesta empresa d'En Costa un valor moral, puix ella va tenir la virtut de provocar, a propòsit d'un tema concret, un veritable exercici d'introspecció colectiva portat a cap per una *élite*, exercici que ha dexat com a residuu positiu, al meu entendre, l'apetencia cada dia més viva pels alts estudis de Psicologia espanyola.

Renuèm lo tema fecundíssim de la Picardía. Després empalmarèm definitivament ab En Costa. Les exploracions sistemàtiques d'En Salillas han trobat rессò en molts diversos indrets. Rodríguez Marín ha fet una minuciosa y documentadíssima descripció de l'«Atenas de la Picaresca», dels tipus y costums de la germanía d'aquella Sevilla de darrers del segle XVI, per altre nom la «Babilonia castellana» ò el «Cairo español» (Discurso preliminar a la edición crítica de *Rinconete y Cortadillo*, Sevilla, 1905, pp. 68-114). Bernaldo de Quirós ha explicat, com un epissodi molt curiós de les seves investigacions etnogràfico-històrico-criminològiques sobre lo «Rollo» y la «Picota», la formació de nuclis de vida picaresca al entorn d'aquesta segona institució (*La Picota*, Madrid, 1907, pp. 79-97; *Figuras delincuentes*, p. 111). Zarambida Mirabent ha estudiat paralelamente el «golfo» a la novela picaresca y'l «golfo» a Madrid (Conferencia a la R. Academia de Jurisprudencia y Legislació, Madrid, 1916). Bonilla y Sanmartín en lo seu estudi: «*Los pícaros cervantinos. Algunas observaciones sobre la psicología picaresca*» (*Cervantes y su obra*, Madrid, 1916), y en altres treballs anteriors, ha enfocat la «Filosofía picaresca» diñtre del march de la Filosofia espanyola, aplicantse a desentranyarhi un doble fons «cínich» y «estoich», ò més concretament, «senequista». Los erudijs y historiadors de la Literatura espanyola presten cada dia més atenció al fons nacional de la novela picaresca, interessant especialment al psicòlech los treballs del professor F. de Haan y de F. W. Chandler. En los estudis anomenats de «Mala vida», força conreurats a Espanya, encara que no sempre ab criteri y finalitats estrictament científichs, sovintegen les referencies als tipus y procediments clàssichs de la Picaresca. Barrejat ab la «vagancia», lo tema de la Picardía constitueix un capítol obligat d'aquexos esboços de «Psicología

nacional» retolats «El alma española», «El alma nacional», etc. En un d'ells, publicat en 1915, són impugnades — per cert, ab procediments renyits ab la serietat científica — les teoríes d'En Salillas y molt especialment les asseveracions d'En Costa en los *Estudios Ibéricos*, en què aquell les apoya històricament, però ab escassa fortuna, puix l'autor no aporta cap aspecte nou ò interessant a la discussió.

En fi, la Picardía, tractada confusament baix les especies de «Flamenquismo», «Pornografía», «Torerismo», «Chulapería», «Matonismo», «Donjuanismo», etc., acaba d'entrar en los dominis del gros públich espanyol per la via de l'agitació turbulenta. Un periodista literat, ab trets de psicòlech, armat ab la ferrenya vestimenta del moralista, va promoure una sorollosa creuada contra aquells «vicios nacionales», invocant més d'una vegada com anti-dot la figura moral y la política educativa d'En Costa. Es projectaren «Sociedades antiflamenquistas», y vegé la llum (abril de 1914) una curiosa publicació gràfica: *El Flamenco. Semanario Antiflamenquista*. La literatura d'aquesta campanya — y lo mateix diem d'altra literatura similar desenrotllada paralelamente, efecte de la imitació ò del prosselitisme — té un valor documental y mereix ésser arxivada, no precisament pels seus ayres de regeneració, sinó perquè los autors viuen més a *dintre* que a fóra del espectacle. En lo número 1 del esmentat setmanari s'inserta una fotografia insòlita, en la qual apareix l'autor de la campanya encaxant amicalment ab un «fenómeno» en presencia de varis espectadors, algun d'ells calificat. A sota, la següent textual llegenda, que sembla escrita a posta per a un moderníssim capítol de literatura picaresca: «N. N. (noms de l'autor de la campanya) se hizo retratar de esta manera, en el patio de caballos de la Plaza de toros de San Sebastián, con el único objeto de que los propios toreros le hicieran el justo reclamo que los periodistas le niegan. El Bomba, más avisado, se negó; pero el Gallo, más inconsciente, más torero, cayó en la red. La figura más alta del grabado es el célebre arquitecto Teodoro Anasagasti, que «iba al quite» por si había «hule». La Prensa entera ilustrada publicó esta fotografía con epígrafes caprichosos, en los que se aseguraba mi arrepentimiento y se me declaraba aficionado furioso.»

Una gracia com aquesta no hauría sigut riguda ni l'hauría tolerada ab paciencia lo bon públich, si s'hagués tractat d'una campanya contra lo Caciquisme. En certa ocasió, un famós cacich màxim del Nort es permeté escriure sobre «... eso que chistosa-

mente se ha dado en llamar *Caciquismo*, etc.» Però lo xisto li va tornar a la boca. Reproduhit íntegrament lo text, com apèndix documental, en lo llibre-informació d'En Costa (v. pàg. 209), l'esperit del lector, al arribar a aquest punt, es revolta d'indignació. Tot axò confirma, donchs, la nostra afirmació abans establerta, ço es, que'l Caciquisme, sense negar que pugui adquirir més intensitat y matisos especials en medis picardejats, no té una filiació picaresca.

IV

Lo filó de la Picardía no està agotat. Un tràmit necessari per les futures exploracions ha d'ésser la demarcació de la seva aria territorial originaria y de les zones de difusió més ò menys atenuades. Aquesta demarcació vindria a constituir una linia de *psicología diferencial* hispana. Sia'm permès avençar respecte aquest punt algunes breus indicacions, que'm propono ampliar en altra ocasió, y que responen al enunciat general del present estudi.

Ja En Salillas havia escrit: «en la matexa Espanya, vist el «guapo» des de Catalunya, es, proporcionalment, com vèurel des d'Anglaterra; y vist des d'alguna provincia llevantina, es, proporcionalment, com vèurel des de Nàpols» (*Hampa*, pàg. 505). La matexa afirmació cal establir en principi respecte a la Picardía pura, ço es, no acompanyada de la valentía. Ni històrica ni actualment ha existit lo tipus del «pícaro» a Catalunya, sense que axò signifiqui que no calgui registrar formes típiques de malvestat ò de delinqüència dintre del Principat: hi ha, per exemple, un interessant capítol de psicología catalana a escriure sobre «lladres». En mig del soroll guerrer de les èpoques, la vida catalana s'ha anat descabdellant d'una manera regular y evolutiva, en una base estàtica agrícola, industrial y marítima mercantil. L'esperit cavalleresch ha revestit a Catalunya formes molt atenuades. Al costat de l'aristocràcia guerrera y de la sang, es formà una poderosa aristocràcia del treball, la qual no sols no amagava la seva condició, sinó que ab orgull adoptava, com a blasons de la seva noblesa, les eynes del ofici. Cases nobiliaries de vella niçaga, com la dels Moncades, entroncaven matrimonialment ab famílies de mercaders ríchs. Y es donà lo cas de cavallers que dexaven sos títols per a ferse ciutadans de Barcelona. Ferràn lo Catòlich dictà un reglament per tal que los cavallers poguessin, sense abdicar sa noblesa, concórrer ab la classe mitja y menestrala a les funcions municipals.

La literatura ha mostrat fidelment aquesta normalitat de la vida catalana. Com ha escrit un mestre de les lletres catalanes, lo Dr. Antoni Rubió y Lluch, en lo *Tirant*, com en lo *Blanquerna*, com en lo *Felix*, y en tantes obres catalanes medievals, ressona lo bullici dels nostres carrers y places, lo tràfic dels mercaders en ses llotges y en los ports del Mediterrani, lo brugit de les feynes mecàniques dels nostres artesans. La bona vida y lo tema del diner són retrets, en la novela cavalleresca catalana, ab una persistència escandalosa. Curial y la seva gent no donen un pas sense anar «ben provehits de diners e de letres de cambi» (III, 81). Compra lo cavaller un «alberch molt bell» a París, que es posada esplèndida de tothom, prenent al peu de la lletra la recomanació feta per Melchior de Pando abans de dexarlo: «no dubtes de pendre cambis sobre mi car yols complire certament» (II, 69). Embarca Curial y la seva gent a Gènova en «una galera de mercaderia qui en Alexandria anava», però abans formalisa un préstech en diner, tan gros que excita la cobdicia del corsari genovès Ambrosino Despindola, qui «hac sentiment Curial esser molt rich» (III, 7 y 8). Fins les enamorades donzelles troben una manera ben singular de mostrar son afecte y protecció als seus cavallers. La Güelfa diu a Tirant, al emprendre aquest la via esforçada del honor: «e not faça dupte que diners te falleguen» (I, 8). Y en los moments més difícils los ajuden «ab los bens e ab les lagremes» ò bé los hi escriuen «letres les millors e de maior confort... e trameten diners e joyes» (II, 90). Tot va a dojo y tothom en participa. Sovintegen los «menjars, convits e festes» y les «alegres collacions», a vegades ab «gran aparell de confits de sucre o de preciosos vins» (I, 41). Curial, agrahit a un heraut fidel, li dóna «una roba sua molt rica e gran colp de franchs dor» (II, 83). Als cavallers catalans los hi fa donar «argent tant com ne haurien mester» (I, 37). Ramon Folch de Cardona, embaxador català a Túniç, bon punt ha fet conexença ab Curial y retroba al seu cosí Galceran de Madiona, los hi ofereix diners ab gran insistència (III, 72 y 73). Però la gloria, la fama, no es completa sense una base econòmica. L'esforçat Galceran de Madiona, després de pendre muller, «molt rich e alegre... en Cathalunya torna» (III, 107). Fins aquell molt noble y valerós rey Pere III d'Aragó, de qui's llegeix en la novela «que mentre visques, cavalleria seria sostenguda, e morint ell cavalleria vendria a menys», com a manera la més escayenta de mostrar la seva magnanimitat als tres cavallers catalans que retornaven gloriosos de França, los fa muntar

al palau reyal de Barcelona y els «fa seure ab ell a sopar». Y quin sopar! «Lo qual sopar acabat, lo Rey..., preciosos dons e grans heretats en que visquessen los dona, perço que daci avant on que anassen nols diguessen cavallers pobres» (I, 47).

Lo mateix esperit, expressat d'una manera més prosaica, batega en les pàgines grasses de *Tirant lo Blanch*. També aquest cavaller trepitja sempre terra ferma. Creu indispensable a la seva professió procurar-se abans que tot «los diners per posarse en orde de les coses necessaries» (I, 66); y si's tracta d'una expedició marítima, li plau que la nau estigui «ben fornida de totes les coses necessaries en molt gran abundancia» (I, 86). Ell tracta personalment als mercaders, pagant bé y a la bestreta (*ibid.*). En lo *Tirant*, com en lo *Curial*, la vida mercantil y marítima de Catalunya hi es mostrada en tota sa complexitat, com ho comproba la riquesa extraordinaria del lèxich. Arrèu topèm ab acabalats mercaders catalans. Los cavallers alternen amicalment ab ells, rebentne consol y socors pecuniaris. En fi, com si no bastés tót lo exposat, cal anotar encara altres atenuacions del esperit cavalleresch. En lo *Curial*, lo sentiment d'un patriotisme real, simbolisat en la figura de Pere III, predomina sobre lo sentiment més ò menys convencional del honor. Y no manquen fines ironies contra la institució cavalleresca, anticipantse les dues noveles, en aquest punt, als esdeveniments. En lo *Curial* desfilen un cavaller anomenat lo Sanglier «per ço com havie les dents molt grans... e spumava com si fos porch senglar» (II, 76), y un altre dit Guillames de la Tor que «era stat tinyos» (II, 85). Ni es possible dexar de recordar aquella famosa batalla a ultrança haguda entre Curial y lo senyor de les Viles ermes, vestits ab «camises doloroses», motivada «per una cosa tan minima e de tan poca valor» — lo fermall d'una donzella! — y preparada llargament ab un seguit d'epissodis còmico-eròtics que preludeien les parodies cervantines (I, 53 a 58). La novela cavalleresca catalana es, donchs, quelcom més que un textit d'aventures convencionals. Lo *Quijote* mateix, al arribar lo llegidor als capítols referents a Catalunya y especialment a Barcelona, dexa d'ésser un llibre d'aventures, y l'Heroy, impressionat per aquell ambient de treball y activitat múltiple, per primera y única vegada es rendeix de bon grat a les excelencies de la vida ciutadana.

Degut tal vegada al fet de la distinció real entre espectador y espectacle, des de Catalunya ò com a catalans fóra d'ella, ens es relativament fàcil descobrir noves formes actuals de la Picardía

no delinqüent. Recordo que quan estudiava a Madrid, pels vols del any 1902, un dia passant en tramvia per la *Puerta del Sol*, cent veus poderoses pregonaven a la vegada, talment com si's tractés del darrer invent del enginy nacional, lo títol d'un llibret evidentment picaresch. Y lo títol era lo següent : *El arte de jorobar al Casero y de obligarle a poner encima dinero*. Dues hores després intentava inútilment adquirirne un exemplar. Los matexos venedors m'enteraren de què l'edició havia sigut agotada als pochs moments d'anunciarla. El «Casero» ! Veus aquí un punt de partida per a un estudi sobre la transformació de la Picaresca en un medi, més que civil diria urbà, imposat per les condicions inexorables de la vida moderna.

Altra forma cada dia més atenuada de la Picardía es, al meu entendre, lo «Cursi». Conech tres acepcions diferents, però no irreductibles, d'aquest mot : l'acadèmica, l'aristocràtica y la popular. Segons lo Diccionari de la R. Academia Espanyola, corresponent a la onzena edició (1869) — que per primera vegada registra aquella paraula — y les successives edicions, Cursi s'aplica «a lo que, ab apariencia d'elegancia ò *riqueza*, es ridícol y de mal gust». En el llenguatge de les classes aristocràtiques, Cursi «es lo contrari de distingit» (Benavente, comedia *Lo Cursi*, Madrid, 1901 ; acte I, esc. I). Estudiant, però, los tipus vivents descrits en *La vida cursi* (Madrid, 1892) y en les disperses *Crónicas alegres* de Lluís Taboada, autoritat suprema en la materia, trobem com a ingredients essencials de lo Cursi : lo parasitisme com a base, els «viejos humos de la nobleza de todos», y l'enginy inestroncable solucionant, sigui com sigui, el problema de la vida sense lluyta. Lo procés de lo Cursi es manifesta en un seguit de situacions còmiques, ab puntets de tràgiques, que's resolen en lo ridícol. Dintre d'aquest concepte popular de lo Cursi, confirmat per l'observació directa de determinats sectors de la vida espanyola, és possible catalogar alguns tipus que han pres consistencia definitiva : lo «cesante», alegre y xistós en mig de la desgracia, inventant mil y un recursos de tota mena per a salvar la seva situació famolenca ; el «perfecto funcionario» ; que professa l'«horror a los expedientes», fita sempre la vista en aquell breviarí anomenat «escalafón» ; el «vivo» y el «sablista» ; lo pòmada de la ploma, que «se siente una fiera para el descanso», però resignat, per altra banda, a què una mà invisible y irada lo traslladi a les antípodes «por necesidades del servicio» ; l'«aspirante», procedent de totes les classes y categorías socials, des de les més altes a les més humils, y que sense altre

sosteniment que'l padrinatge, «empuja» a totes hores; la «família rumbosa», que ab pomposes exterioritats, gayrebé sempre verbals, dissimula necessitats elementalíssimes de la vida. Tota aquesta parentela «cursi» — afortunadamente cada dia menys nombrosa, signe evident de què la vida espanyola es va normalisant — ha vingut nodrint la comedia y'l sainet castellans y molt especialment l'anomenat «género chico». Lo psicòlech descobrirà encara, que'ls motius d'èxit ò de fracàs teatral y los sentiments que desporten aquells tipus, lliscant sobre les taules, són diferents per a l'espectador de Madrid ò de Barcelona.

Recapitulèm. Lo llarch recorregut que acabèm de fer — y perdonèu l'excés d'epissodis — ens autòrisa a afirmar l'existència de dues fortès linies d'exploració de Psicologia hispana, ja organitzades. La primera — *Dret consuetudinari, Economia popular, Colectivisme agrari* — concebuda y propulsada poderosament per En Costa y conreuada especialment pels juristes, es refereix a la vida *normal* de les col·lectivitats hispanes. La segona — *Picardía* — iniciada sistemàticament per En Salillas, influit pel pensament y l'obra d'En Costa, y treballada especialment pels criminòlechs, versa sobre un cert aspecte d'*anormalitat normalisada*, y per tant *constitucional*, d'un sector molt considerable de la vida espanyola. Ja hem vist com calia delimitar l'aria territorial de la Picardía, excluint lo sector català, y no dubtèm que seria fàcil establir altres reduccions. Ab tot, no's tracta de dues linies d'exploració paraleles ò divergents: àdhuc prescindint de llur remota comunitat d'origen en lo pensament d'En Costa, hem pogut notar com més d'una vegada es troben y s'entrelliguen aquelles dues linies, y es evident, per altra banda, lo propòsit dels seus respectius conreadors d'arribar a resultats comuns.

V

Una tercera linia d'exploració, orientada preferentment vers l'*Etnografia*, anèm ara a senyalar, y també respecte d'ella ens serà possible rastrejar la influència de l'obra consuetudinaria d'En Costa. En efecte, durant lo curs de 1901 a 1902, la Secció de Ciències Morals y Polítiques del Atenèu de Madrid promogué una informació «en lo camp dels costums populars sobre los tres fets més característichs de la vida: lo naixement, lo matrimoni y la mort». L'estructura del qüestionari y la circular adjunta, sos-

crits pels senyors Salillas, Puyol, Bernaldo de Quirós, García Herreros y Pedregal, acusen tres diferents direccions: 1.ª, la de l'Etnografia entesa en lo sentit més usual de la paraula (creencies, supersticions, supervivencies); 2.ª, la sociològica (cal fixarse en què alguns dels autors del qüestionari procedexen de la Sociologia y la Criminologia) relevada, més que en lo fons, en la manera de presentar l'assumpte, orientada vers la Psicologia nacional; 3.ª, la del Dret consuetudinari y l'Economía popular, ben visible especialment en tota la segona part relativa al «matrimoni».

Lo resultat de la informació, segons afirma lo Sr. Hoyos Sainz en lo recent llibre sobre *Etnografia* escrit en col·laboració ab el Dr. T. de Aranzadi (Madrid, 1917, pàg. 212), fou el següent: 280 respostes procedents de totes les províncies espanyoles, les quals estudiades, ordenades y classificades pels mateixos autors del qüestionari, donaren la xifra de 8.500 paperetes sobre lo naixement, 20.000 sobre lo matrimoni, y més de 15.000 referents a la defunció y enterrament.

Sota lo títol genèrich de *Les jornades de la vida*, los senyors T. de Aranzadi, J. M.ª Batista y Roca y qui escriu, hem redactat un qüestionari (1.^r de la serie) que versa exclusivament sobre lo «Naixement» y que respon a aquestes tres direccions: l'etnogràfica, la consuetudinaria d'En Costa y la de la Psicologia y Ètica catalanes (*Arxiu d'Etnografia y Folklore de Catalunya* de la nostra Càtedra d'Ètica. *Estudis y Materials*, vol. II, en curs d'impressió).

En la nova etapa sistemàtica y a base de col·laboració múltiple en què los estudis d'Etnografia hispana semblen entrar definitivament — y deixèn d'esmentar aquí interessantíssims esforços isolats — no serà possible prescindir, malgrat les correccions obligades en aquesta mena d'investigacions, d'algunes de les produccions d'En Costa: de les *Cuestiones celtibéricas*, publicada a Huesca en 1877 (reeditada ab lo títol de *La religión de los Celtíberos y su organización política y civil*. «Obras completas», vol. XII, Madrid, 1917); de *La Poesía Popular española; y Mitología y Literatura celto-hispanas* (Madrid, 1881) a què al principi ens hem referit; y sobre tot dels *Estudios Ibéricos* (Madrid, 1891-1895), també citats durant lo curs del present estudi.

Conech d'En Costa un treball folklòrich titulat *Dictados tópicos (dícsterios, elogios, etc.) del Alto Aragón*, publicat en «El Folklore Bético-Extremeño» (Fregenal, jul. a sept. de 1883), y un altre titulat *Una forma típica de canción geográfica*, referent tam-

bé al Aragó, publicat en «El Folk-lore Frexnense y Bético-Extremeño» (Fregenal, 1883-1884) (1). En aquest darrer treball Costa fa esment d'una seva col·lecció de poesia popular del Alt Aragó, y es desprèn també que estigué en relacions ab Pitré, Leite de Vasconcellos, Webster, Machado y Romero. Axí y tot, Costa no fou un «folklorista» professional, en el sentit de conrear el Folklore pel Folklore. Sapigué apreciar com pochs l'alta significació dels estudis folklòrics, y s'afanyà a utilitzarlos per a fins científics diversos, concrets, immediats. En una lletra datada a Huesca en 1877, dirigida al P. Fita, senyalava com una de les fonts d'estudi de les institucions primitives peninsulars, l'anàlisi crítich comparat de les supersticions, arts goètiques, fórmules màgiques y jochs populars del poble espanyol, revelades en còdichs civils, canons conciliaris, tractats didàctich-religiosos, cròniques, obres d'amena literatura, costums vius encara en l'actualitat, y fins en contes y llegendes populars. Los resultats per ell obtinguts en tan difícil exercici poden veures en los seus estudis Celtibèrics, en les investigacions sobre Mitología y Literatura celto-hispanes, y més tart en els estudis Ibèrics. També l'atreyen ab especial dilecció les investigacions de Folklore literari, y té paraules de sincera admiració per tots los conreadors nacionals ò estrangers de la poesia popular, per les recerques de la nostra literatura oral, per l'obra paremiològica de Sbarbi, y ab singular preferència per la tasca del nostre Milà y Fontanals, que qualifica de «mostra de crítica sagaç y mesurada». Ell, personalment, intentà ab fortuna la ponderació dels elements artístichs y dels caràcters lògichs de la poesia popular espanyola, del Refraner, del Cançoner, del Romancer, de les Gestes. Però tot aquest treball semi-folklòrich preliminar s'encamina a un objecte concret: extreure un tractat de Política popular, revelar les idees ètich-polítiques del poble espanyol (*Poesía popular española*, etc., 1876-1881, caps. I y II). Es decideix a explorar los costums jurídichs — veritable tasca de Folklore jurídich — estimulat per necessitats vitalíssimes y urgents. Y axí en lo pròlech dels seus primers estudis de *Derecho consuetudinario del Alto Aragón* (1880), escriu: «Ofereixo al poble aragonès una fotografia, encara que descolorida, fidel, de ses més originalis creacions jurídiques, per tal que, veyent objectivitat en

(1) Dech aquestes dades al bon amich y distingit folklorista: D. Jaume Oliver y Castañer, qui a més m'ha facilitat una copia dels dos treballs esmentats trata directament per ell, en altre temps, de les dues publicacions extremenyas, avuy de difícil consulta ò adquisició.

elles son propi ésser, es mogui a defensarles contra los perills que les amenaça, y no les dexi perdre per negligencia y dexadesa, com en altre temps la llibertat política.»

Aquest sentit pragmàtic que presideix l'elaboració de l'obra folklòrica y consuetudinària d'En Costa, explica, al meu entendre — dexant de banda rahons privades que ignorem — que lo nom del polígraf aragonès no vagi associat a aquell interessantíssim moviment del «Folklore Espanyol», creat y extès per A. Machado y Álvarez. En cap del once volums de la «Biblioteca de las tradiciones populares españolas» (Sevilla, 1883-1886), que inserten treballs d'investigadors procedents de diversos camps científics y de les diferents regions espanyoles, figura la més petita col·laboració d'En Costa. Solament a partir del vol. VI, veyèm esmentada en l'índex d'obres folklòriques espanyoles que s'inserta en les cobertes a tall d'orientació, la *Poesía popular española y Mitología y Literatura celto-hispanas*. Encara hi ha una altra consideració: l'esperit polimòrfic d'En Costa era, ab tot, essencialment orgànic y fins monogràfic. Tota investigació per ell iniciada feliçment, era continuada ab perseverància y devenia filó permanent per successives exploracions. En cambi, quan s'examina a fons lo moviment del «Folklore Español», un hom adquireix lo convenciment de què fou aquest, abans que tot, una grandiosa empresa d'agitació, de desvetllament d'aficions y aptituds — y es molt tot axò! — millor que una obra reposada y orgànica que's traduhís en qualques linies fermes y precises d'exploració. L'esforç considerable realizat per aquell aplech de benemèrits treballadors, de preparació molt diversa, tenia per aglutinant més que aquell magnífic programa ideal estampat en les cobertes de la «Biblioteca», l'activitat estupenda, l'esperit de proselitisme y la simpatia intelectual d'En Machado, ànima del moviment.

VI

Som arribats al fi de la jornada, y'm plau recollir encara una darrera lliçó. Seguint les petjades del pensament y l'obra consuetudinària d'En Costa, hem anat registrant a pas de viatger un conjunt de doctrines, mètodes y procediments, linies d'exploració, resultats concrets y aspiracions coincidents, que denuncien l'existència d'una escola — potser millor, escoles — de Psico-Etnografia hispana. Es possible que algú, impressionat pel soroll de

doctrines y escoles que marxen en compacta formació científica, trobi a faltar lo conreu de l'Etnografia pura, y noti com un defecte capital l'advertida compenetració entre'ls estudis psicològichs y'ls estudis etnogràfichs.

Cada dia em vaig afirmant més y més en lo criteri pragmatista que presideix la iniciació de les grans corrents del pensament. Filles aquestes de necessitats biològiques, gayrebé sempre d'índole nacional, la fórmula teòrica establerta com a solució perentoria, devé ab lo temps doctrina general. Los esperits no directament interessats, y que per lo mateix no estaven en lo secret, es formen aleshores la ilusió de què la *nova* doctrina ha sigut elaborada quieta y desinteressadament en lo domini de la ciencia pura. No ignoro que l'Etnografia científica ha sigut sistematizada y obté lo seu principal conreu des del camp de l'Antròpologia y darrerament de la Sociologia; però ens interessa fer notar que aquest conreu té lloch en països polítich y socialment constituïts, ò en què la psicologia nacional ha sigut bastida pels historiadors, los filòsofs, los juristes ò'ls filòlechs. L'experiencia que acabèm de fer al entorn del cas magnífich d'En Costa, ens convenç de què la confluencia de les dues corrents psicològica y etnogràfica no es un fet casual ni arbitrari, sinó conseqüencia indeclinable de la índole especial dels que podríem anomenar, ab plenitut de paraula, los «problemes d'Espanya» pendents de resolució. No es, donchs, necessari ni sisquera prudent rectificar aquesta tendència que ha d'aportar positius aventatges en l'organissació seriosa y avuy imminent dels estudis de Psicologia nacional y d'Etnografia. Cal, no obstant, reforçar y afinar los mètodes aplicats fin ara ab los mètodes y procediments de l'Etnografia científica, y sobre tot es urgent organissar museus d'Etnografia dels pobles hispans com a complement necessari de les investigacions psico-etnogràfiques comparades. S'imposa també l'establiment normal de relacions y'l consegüent intercanvi ab los investigadors de Portugal.

La convicció de què lo conreu normal y seriós de la Psicologia hispana sols es posible mitjançant una base etnogràfica, ò un contingut d'exploració personal — consuetudinaria ò doctrinal — allunyaria del camp d'aquexos delicats y difícils estudis, un estol de diletants, més preocupats del nom que de la cosa, que nó han fèt més que desacreditarlos. Sotà los títols massa pomposos de «el alma española», «el alma nacional», «genealogía» d'Espanya ò del poble espanyol, són servides — llevada qualque excepció — unes quantes divagacions històriques ò sociològiques

y també certs flirts d'una filosofia més ò menys trascendental, però mancada de tot sentit històric. Característica d'aquexa literatura — nodrida dels matexos tòpics, interpretats diversament y rebotits d'una banda a l'altra segons la ideologia ò la filiació política dels respectius autors — es l'arraparse als darrers y més sorollosos esdeveniments de la vida espanyola, y molt especialment un furor de receptor, ab ayres d'infalibilitat doctoral, sobre tots y cada un dels «mals nacionals», previament diagnosticats.

Fins les matexes relacions de costums fetes pels *curiosos* viatgers, tan interessants en principi sobre tot quan provenen d'estrangers, davant l'organissació cada dia més robusta dels estudis psico-etnogràfics d'Espanya, acabaran per no sortirse de l'esfera purament anecdòtica ò informativa. Y ab aquest pretext, no serà ja lícit als seus autors, a menys d'exposarse a la immediata repulsa, aventurar certa mena de judicis, molt menys atribuirse lo paper de mentor.

Assumpte preferent y immediat de les exploracions etnogràfiques, deu ésser l'estudi de les cultures y civilitacions ibèriques en tota la complexitat de ses relacions. Lo tema es prou interessant y grandíós en sí mateix, però ho es de més a més com un capítol de la historia general de la civilitació. S'ha vingut reptint que «Espanya es un país sense constituir», y en conseqüència es ve tractant de la «reconstitució d'Espanya». A l'Etnografia toca donar la resposta adequada, revelant les constitucions *naturals* hispanes, que no cal confondre ab les organissacions político-socials artificioses y transitories.

Lo «problema ibèric», a jutjar per una pila de símptomes, acabarà per entrar en una nova y més positiva fase. Véus-aquí lo problema dels problemes, al qual deurien enfocar los seus esforços les dues corrents solidarissades de la Psicologia y l'Etnografia. Les conclusions psico-etnogràfiques, extretes del estudi imparcial y objectiu de la realitat hispana, deuen constituir lo pressupost necessari de la solució ò solucions que a aquell magne problema intentin donar l'estadista y lo patriota fosos en una sola persona.

Aquesta obsessió pels grans problemes d'Espanya, vistos integralment, en unitat y en la font viva originaria, constitueix lo nervi essencial y a la vegada lo títol d'immortalitat de l'obra d'En Costa. Cap fill de la Iberia ha exercit com ell una sobirania intelectual més extensa, geogràfica y cronològicament parlant, sobre los dominis hispanes. Ningú com ell ha penetrat més endins en

l'ànima dels pobles peninsulars.. A En Costa hi trobèu dues qualitats que difícilment solen anar juntes : fou un gran erudit, es encara avuy l'explorador més formidable del fons consuetudinari hispà. Home de passió y d'intuïcions genials, lo recorregut immens, inversemblable del seu pensament no sempre ve acusat en una trajectoria precisa y regular : no es certament lo vol rítmich y magestuós de l'àliga. La grandesa d'En Costa té quelcom de caòtica y primitiva, y recorda les convulsions, los hòrrits dolors de la naturalesa física. Es la grandesa del llamp que esparreca fulgurant l'atmòsfera carregada : axí la seva frase lluminosa y lapidaria en mig de la frondositat atapahida del seu pensament ò d'una tempesta de malediccions patriòtiques. Ell resseguí totes les capes del subsol espiritual hispà, axí del pensament doctrinal com del pensament popular, des dels temps mitològichs fins als costums actuals, que'ns ensenyà a explorar. Y quan esdeveniments insòlits semblaven anunciar lo *finis Hispaniæ*, lo seu patriotisme sense límits romp soptadament la superfície y esclata en un volcà de foc y de llum, que si de moment destrueix y arrassa, dexa lo terror preparat per a les més altes empreses. Talment com los terrenys volcanisats lleven naturalment, gayrebé sense esforç, les més esplèndides collites.

CONTESTACIÓ

DE

D. Frederich Rahola y Trèmols

Senyors Acadèmichs:

A les moltes consideracions y afalachs ab què m'ha distingit sempre mon excelent amic lo Dr. Tomàs Carreras y Artau, dech afegir ara lo senyalat honor d'haverme designat per contestar a son admirable discurs d'ingrés a la Reyal Academia de Bones Lletres. Sospito que pot haver influït en sa designació la circumstancia d'ésser abdós, fills d'aquella atractívola provincia de Girona, la pubilla de Catalunya, qu'ha arreplegat les més pures belleses de la costa y de la montanya de nostra volguda férra, y que tanca en son sí la plana més riallera que som may conegut, l'Empordà, hont floriren les més primitives civilisacions, de les que conserva encara vestigis; y més qu'axò, tal vegada, l'afinitat de nostres inclinacions y estudis que'ns fan penetrar ardentment en l'ànima de les coses y recercar arreu lo ritme a què's mouen y's produexen los pobles y'ls segles, revelant lo sentir colectiu y l'impuls de conjunt que's manifesta sempre en moviments isocrònichs y en expressions perdurables. Ens atrau molt més que les formes individuals y passatgeres, que són com les ones que passen, aqueix quelcom que dexa son pas en los sediments y en los còdols del estuari d'un riu, qu'es com lo producte del treball de les generacions en los cossos nacionals.

Lo Dr. Carreras y Artau, professor d'Ètica a la nostra Universitat, no ha pogut sostreures al sentit realista de la nostra gent, y, al estudiar filosofia, s'ha sentit influït més que per les determinacions del esperit individual per les accions y fets del esperit colectiu, qu'es el que forja la substancia permanent y definitiva que constitueix lo caràcter dels pobles. Axí com l'abella que va xuclant de totes les flors, per amassar la mel que porta generalment

lo nom de l'encontrada hont les varies flors s'hi crien, ell va recollint d'ací d'allà les manifestacions de la vida popular, totes les exteriorisacions de l'ànima conjunta, qu'es allò que ha subsistit en la llei, en la poesia y en l'art a través de les centuries y les invasions, perquè respon a un seny, a un sentiment ò a una idealitat que domina pel damunt de tot. Per aquest camí, arreplegant flors de tots los marges va bastint la psicologia colectiva del poble català.

Com es un perseverant en sa tasca y ha aconseguit ajuntar a son entorn dexebles y col·laboradors, que han fet de sa càtedra un seminari, ja porta omplerts varis buchs de la mel saborosa que prepara per delectació dels estudiosos de la Psicologia del poble català en relació ab los altres pobles ibèrichs.

Res més demostratiu de la seva ampla obra que la ressenya de les seves publicacions y treballs, que detallo en nota separada (1), per a que's vegi l'esforç extraordinari y seguit que ve realisant. Son estudi sobre la Filosofia del Dret en lo *Quijote*; sa Filosofia mística de Ramon Lull, y la Filosofia moral y jurídica de Lluís Vives, per sí sols basten per acreditarlo de ferm continuador d'aquella escola realista catalana, que sense fer dexadesa de l'ardencia espiritual, encamina llurs investigacions vers lo camp de

(1) PUBLICACIONES: *Demostración del principio de causalidad por el principio de contradicción* (1897). *El problema de la riqueza* (1897). *Un caso de locura. Estudio antropológico-jurídico* (1901). *La Filosofía del Derecho en el Quijote. Ensayos de Psicología colectiva. Contribución á la Historia de las ideas jurídicas, reflexivas y populares, en la España del siglo XVI* (1905). *La Reforma Interior y la cuestión de la redimibilidad dels censos de Barcelona y de tot Catalunya*. Estudi de Biología jurídica catalana (1908). *Ética hispana. Orientaciones y proyectos de expansión de Cátedra* (1912). *Programa de Ética con indicaciones sobre el método de Cátedra* (1912). *Concepto de una Ética hispana* (1913).

CURSOS ESPECIALES: *Psicología colectiva aplicada a l'Ética y el Dret. Estudios sobre Historia de les concepciones étiques a Espanya y especialmente a Catalunya* (1905). *La Filosofía moral y jurídica de Joan Lluís Vives* (1911). *La Filosofía mística de Ramón Lull* (1915). *La Filosofía del Misticismo, Quijotismo y altres valores hispanos* (1916). *La Filosofía moral del Pragmatismo* (1917).

TREBALLS DE SEMINARI: *Arxiu de Psicología colectiva y Ética hispanes*. Obra en col·laboració ab los alumnes, que es troba ja al sisè curs. Els materials són acoblats sistemàticament a la Càtedra d'Ètica, y los cursos resenyats en les *Memories* que van publicades. — *Arxiu d'Etnografia y Folklore de Catalunya*. Fundat en 1915, constitueix un desenrotllament més concret y especialisat dels treballs de l'anterior *Arxiu*, consistint essencialment la seva missió — segons es llegeix en el Programa-fascicle — en «recercar, recollir y sistematizar aquelles manifestacions espontànies y populars, actuals o històriques, reveladores de la Psicologia del poble català en ses relacions ab los altres pobles ibèrichs». Coopren a aquesta empresa, que es troba ja al tercer curs, a més dels alumnes, una munió de col·laboradors distribuïts en terres de Catalunya, Rosselló, Balears y Valencia, y especialistes qualificats. L'*Arxiu* manté relacions ab les altres regions d'Espanya y Portugal. Els materials, ja molt abundosos, són guardats y sistematizats a la Càtedra d'Ètica, donant-se compte dels treballs de cada curs en la publicació anyal titulada *Estudios y Materials*.

l'observació y dels fets, que li fan refermar una vegada més que la tan combatuda Escola històrica ha tornat a reviure ufanosa, precisament quan algú deya que havia desaparegut per sempre més.

Es comprèn, donat son temperament y ses aficions, que nostre futur company en exa Rey al Academia, hagi mostrat sempre una predilecció marcada per la labor gegantina d'En Joaquim Costa, qui ha sigut un dels espanyols que més s'han endinsat en los sediments ja posats de nostre poble, cercanhi lo essencial y permanent, allò qu'un jorn siguié, qui sab, fruyt d'un enteniment ò acte d'un sol home, però que la repetició y l'ús continuat n'han fet una condició y una estructura de l'ànima nacional.

En Costa, qu'avuy arboren els radicals, com una bandera propia, fou sí lo fervorós apòstol de la llibertat civil, però ab un sentit colectiu que l'induhía a girar l'esguart a les coses passades, preconisant àdhuc la derogació de totes les lleys desamortisadores en l'ordre civil, per reconstituir axí el patrimoni comunal malmès, la hisenda social feta a bocins per la revolució, cercant la forma de refer los gremis y les comunitats enderrocades per l'esperit demolidor del dret individual y de la llibertat egoïsta de l'home enfront de la colectivitat.

Tan enamorat era de lo que fou, de la vida de les velles comunitats qu'engerraven drets colectius, y dels interessos privats y públichs producte de les organitzacions espontànies, y filles del costum, del ús y de l'acció continuada, que en sa obra *El problema de la ignorancia del Derecho* feya veure com, regulantse los homes per les diverses constitucions civils consuetudinaries qu'existexen a la Península, podrien viure ordenadament en societat, sense comerç gayre bé ab les lleys, lliures per lo tant de la necessitat y de l'obligació de conèxerles. Aquesta proclamació de la innecessitat de les lleys per viure en pau y ordenadament los homes en societat, no respon a un esperit anarquista, sinó a un criteri conservador que vol que les lleys, com les plantes, siguin del terrer propi que guarda a dins llurs eternes llevors.

Com diu encertadament lo Dr. Carreras y Artau, quan En Costa intentà ésser home d'acció, encaminant la nostra política nacional, no sapigué resoldre l'equació entre lo pensament enlayrat y l'acció fecunda. Al llençarse al camp de la política, després del gran desastre, va marrar el camí, allunyantse precisament de tot allò que havia il·luminat ab sos estudis, sense sapiguer tornar a la deu pura d'hont sorgien les corrents que més avall devenien tèrboles y sanguinoses.

La causa de tal desviació fou lo pessimisme : En Costa, aclaparat per la realitat de nostra cayguda, va perdre la fe en lo poble espanyol y en l'acció colectiva. Llavors lo poeta que portava dins son ànima va sentir totes les esgarrifances dels poetes bíblics davant del captiveri del poble d'Israel, y s'apoderà de son desig l'afany que pertorba a tots los que contempen a son poble caygut sense remissió al abisme, que somnien y demanen un home sobrenatural, un dictador que'ls salvi, una voluntat poderosa que per sí sola fassi lo miracle.

Heus aquí com En Costa, el que havia evocat les clarors de l'ànima ibèrica y defensat la llibertat civil d'Aragó, no més que posant enfront de llurs esguards tot lo dret viu y espontani encarnat en les costums del poble que viu arredossat a les altes montanyes pirenenques, tot d'una se'ns redressa com un fanàtic del esforç individual y arbitrari, com un fetitxista de la sola y poxanta voluntat d'un super-home. Es França, cayguda en l'anarquia de la revolució ; es Rússia esmicolada per la bogeria d'uns homes borratxos de llibertat, que tot ho esperen d'un home sobrenatural. Es la fe perduda en lo poble que reviu a favor del magne esforç d'un individu providencial.

Ni un instant, en quells anys tràgichs, se'ns presenta En Costa girant el ulls a l'antiga Espanya, al ressorgiment dels Regnes que arribaren a la unitat sense vessament de sang, y que poch a poch vegeren desferse lo qu'era sa substancia y sa força en aras d'un cesarisme que'ns provenia de fóra, renyit ab nostra llibertat y nostra organísació federativa. May, en sa famosa campanya contra l'oligarquia axeca l'ideal ibèrich que batega en el fons de tota la seva obra lluminosa, plena de clarianes y de vesllums. Ell que havia treballat tota la vida en aquella lliure direcció, víctima del més fondo pessimisme, a les darreríes de sa vida enlayra davant dels nostres ulls l'espectre d'un Cèsar que'ns porti la civilisació d'una manera violenta y sobtada.

Ab mon breu comentari al discurs de nostre company, a qui dono en nom de tots la més coral benvinguda, m'he proposat solament fer ressaltar el contrast qu'ofereix l'obra del genial aragonès, tan ben estudiada per En Carreras y Artau, que's consagrà a descobrir la bellesa y l'essencia de les flors espontànies y naturals, durant sa joventut, mentre que en ses velleeses s'enamora de lo arbitrari, portat del pessimisme, convençut de què sols en la pressió d'una voluntat personal irresistible pot trobarse lo remey de la nostra irreparable decadencia.